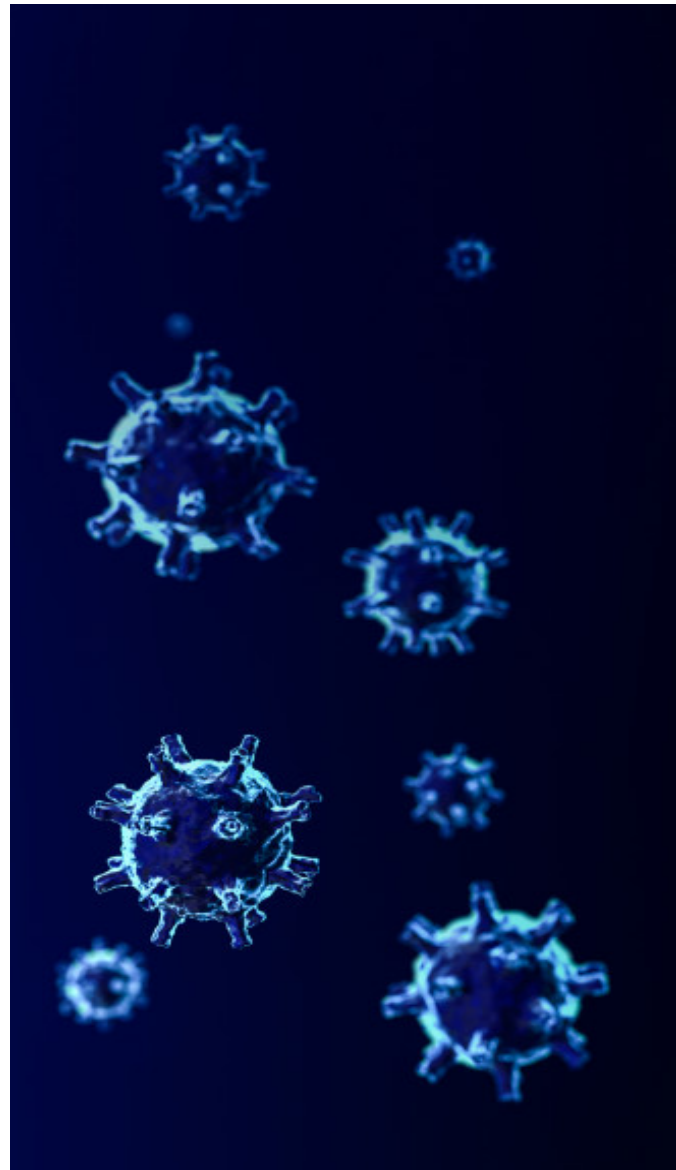

ПОСЛЕДИЦИ ОТ
СИТУАЦИЯТА С
КОРОНАВИРУСА
В БЪЛГАРИЯ
ВЪРХУ
МАСОВИТЕ
ВЪЗПРИЯТИЯ

Синтез на траекториите на общественно-политическото и икономическото развитие в контекста на кризата. Анализ и идентифициране на възможните хипотези за непосредственото бъдеще.

Съдържание

Синтез на траекториите на обществено-политическото и икономическото развитие в контекста на кризата. Анализ и идентифициране на възможните хипотези за непосредственото бъдеще.	0
Съдържание	1
ПЪРВИ КОНТАКТ С КРИЗАТА	1
Първи впечатления в навечерието на извънредното положение	1
Първи моменти в хода на извънредното положение	4
СЪЩИНСКИ ЕТАП НА „ПЪРВАТА ВЪЛНА“ – ТЕНДЕНЦИИ	6
Страх за здравето и живота/мерки	6
Алтернативният разказ	10
Тревогата за личните финанси.....	13
Хипотези относно демократичните нагласи	17
Трети глобален сондаж.....	18
Точка на пречупване – междинен етап.....	18
ЕСЕН/ЗИМА – СЪЩИНСКА КАРТИНА НА ВТОРИЯ ЕТАП.....	23
Масово съзнание в навечерието на въвеждането на новите мерки	23
Новите твърди мерки.....	30
МАСОВИТЕ ВЪЗПРИЯТИЯ ЗА ИКОНОМИКАТА И ЛИЧНИТЕ ФИНАНСИ ОТ ДИСТАНЦИЯТА НА ВРЕМЕТО.....	31
Личните финанси – съпоставка спрямо индикатори от пролетта	31
Общата картина	32
НЯКОИ ХИПОТЕЗИ, ПОТЕНЦИАЛНИ ПРЕПОРЪКИ И ДИСКУСИЯ	38

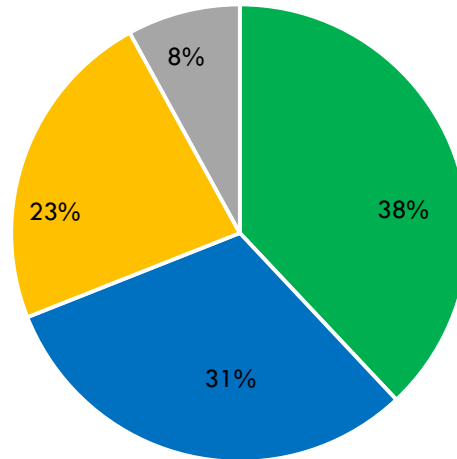
ПЪРВИ КОНТАКТ С КРИЗАТА

Първи впечатления в навечерието на извънредното положение

За „Галъп интернешънъл болкан“ първите вълни на интервюиране „лице в лице“ по темата бяха в първите дни на месец март. За онзи момент следва да се има предвид преди всичко фактът, че обществото реално още не се бе срещало с обобщения образ на вируса. Макар и още в навечерието на извънредното положение, данните всъщност вече сочеха, че в действията на оперативната власт се вижда по-скоро позитив.

Началото на март

По отношение на т.нар. коронавирус кое от следните три е най-близо до Вашето лично мнение?

- Институциите в България по-скоро си вършат добре работата досега
- Институциите в България по-скоро не си вършат добре работата досега
- Не съм достатъчно запознат с този въпрос
- Не знам/без отговор

Често обсъжданият по-късно висок ситуационен рейтинг по отношение на справянето с коронавируса, който беше отчетен в поредица бързи телефонни сондажи в хода на кризата през пролетта, всъщност показва своите ранни признаци дори още на този етап.

Последното, очаквано, се откриваше най-вече при привържениците на партиите от управляващия формат, но структурата на мненията при останалите електорати също не беше традиционна и не се характеризираше с обичайното за тези групи ясно преобладаващо отрицание.

Следва да се отчете, че в онзи момент обществото по-скоро споделяше единствено принципна оценка – доколкото още не съществуваха реални ориентири за успех или неуспех на конкретни управленски дейности. Но все пак, превес на позитивни оценки за работата на институции на изпълнителната власт у нас е рядкост и онзи момент следва да бъде отбелязан.

Какви бяха възможните причини? Свое значение може би имаше и фактът, че в други страни коронавирусът се превръщаше в централна тема и към началото на март България изглеждаше и в известна степен „защитена“. Предпоставка за тази спокойна или дори позитивна обществена оценка е и фактът, че темата изглеждаше тогава далечна от текущата политика, т.е. нямаше партизация. Но опитът от дистанцията на времето по-скоро подсказва, че като основен фактор към средата на март щеше да изпъкне по-скоро и обществената боязън. Именно тя щеше да се докаже като главен, макар и често несъзнаван, мотив в масовото съзнание.

Всичко споменато позволява да се обобщи, че към началото на март България е била на прага на съвсем нова структура на общественото мнение и е започнала да напуска познатите ориентири на масовото съзнание. В данните личи, че, още преди реалното начало на извънредното положение, у нас вече е имало обществено предразположение към известна „страхова мобилизация“.

Първата вълна на глобален сондаж на световната асоциация „Галъп интернешънъл“ бе проведена у нас чрез бързо телефонно интервюиране между 11 и 13 март – буквално в последните часове преди обявяването на извънредното положение и въвеждането на карантинни мерки в България. В това изследване взеха участие близо 25 хиляди души в 28 държави по целия свят. Сред тях бяха САЩ, Русия и Индия, едни от най-засегнатите страни – Италия, Южна Корея, Франция, Германия, Швейцария и т.н., както и много други държави на различните континенти, а и в нашия регион.

Този тип сондажи са оказаха най-пригодни за създалата се ситуация – доколкото улавяха най-вече бързи хипотези в динамична среда. Освен това, за известно време, телефонните, смс, онлайн и подобни методи останаха и на практика единствените възможни в България.

Така, в самите часове преди извънредното положение, вече 60% у нас приемаха, че правителството към онзи момент се справя малко или много добре, а 37% – че се справя зле или даже съвсем не се справя. Останалите се колебаеха. Тук страната ни се оказва близо до типото за повечето разгледани държави отношение към оперативните власти.

Удовлетвореността от правителствените мерки явно по-скоро нямаше връзка с броя на заразените във всяка една страна, а имаше връзка с конкретните перспективи в отделните общества. Италианското общество, например (72% оценяващи позитивно дейността на правителството си в онази ситуация), бе сред най-доволните от мерките на правителството си, още по-доволно изглеждаше австрийското и т.н. Този пример показва, че може би в по-засегнати или застрашени страни личеше и повече инстинктивна солидарност с правителствените усилия. Допълнително влияние, разбира се, оказваше и конкретната политическа конюнктура във всяка една държава.

Сравнението с останалите десетки страни в сондажа показва, че в средата на март българите се боят да не се заразят с коронавируса близо до нивата на боязън в останалите части на света – 62% у нас казваха, че по-скоро се страхуват или сериозно се страхуват те или техни близки да не се заразят. Върховите стойности на декларативен страх към онзи момент очаквано бяха в Италия.

Българите обаче се оказаха и сред обществата, които в най-голяма степен намират опасността за преувеличена – общо 72% у нас смятаха така, при 49% средно за всичките изследвани страни. Сходно с нас към онзи момент мислеха в близката ни Северна Македония, а и в Босна и Херцеговина.

Възможните обяснения за последното са вероятно трайно социокултурни, но също и ситуационни – към онзи момент, България и споменатите страни оставаха далеч от пиковите бройки официално отчетени случаи, за разлика от Западна Европа, например. А и следва още веднъж да се напомни, че данните за България бяха извлечени от сондажа в самото навечерие на извънредните мерки у нас – дошли след осезаем за тогавашните

стандарти ръст на новорегистрирани случаи, но все пак преди същинското развитие на опасността.

Към средата на март българите се оказаха на практика и най-големите в изследването привърженици на хипотезата, че някой наистина стои зад разпространението на вируса. 58% у нас смятаха така, 30% бяха на обратното мнение, а останалите не можеха да преценят. Като че ли пролича закономерност – установените западни демокрации по-малко вярваха в теорията, че някой е създал и разпространил умишлено вируса.

83% от българите декларираха в глобалния сондаж, че са готови да се лишат и от определени свои права в името на съдържането на заразата. Това се оказа над обичайните стойности в глобален мащаб, макар че все пак следва да се уточни, че по този показател, сред страните, попаднали в изследването, имаше на практика единодушие.

И така, часове преди въвеждането на извънредните мерки у нас:

- **България показваше симптомите, които можеха да се видят навсякъде по света, по отношение на страха. Той очевидно – към онзи момент вече можеше обосновано да се направи подобна хипотеза – водеше и до по-висока ситуационна подкрепа за текущите правителства. България беше по-скоро представителна за света и по двата критерия: страх и правителствена подкрепа.**
- **Що се отнася до демократичния рефлекс обаче, България показваше и симптоми на прекомерно подценяване на ставащия все по-актуален в тази ситуация въпрос за някои права. Последното носеше известна тревога, която щеше донякъде да се разсее в по-късни моменти.**
- **Още по-сериозна (а може би и свързана) причина за тревога беше допълнителният пласт в общественото мнение – немалките дялове на споделящи, че опасността може би е и преувеличена, както и широко разпространеното обществено убеждение, че ситуацията с коронавируса е умишлено създадена. България явно беше над обобщените глобални нива по отношение на недоверчивост и на афинитет към алтернативни прочити на ситуацията с коронавируса. Последното, впрочем, предстоеше да придобие и известна пословичност в медийния дискурс, респ. да се превърне и в „самосбъдващо се“.**
- **Разбира се, следва да се напомня, че става дума за данни преди пълното осъзнаване на потенциалната величина на опасността. По-късно подценяването на заплахата щеше да намалее. Въпреки това обаче, тази изходна позиция щеше да предпостави редица последвали развития в масовото съзнание.**

Първи моменти в хода на извънредното положение

Първият бърз сондаж (20-23 март) в условията вече на извънредно положение показва следната картина: реакциите на хората на самата епидемия можеха да се

категоризират в три групи с условни етикети: паническа; съгласие с твърдение от типа „Коронавирусът е една от най-сериозните опасности за човечеството“ (22%), тревожна – „Опасен, но в крайна сметка силен грип“ (64%), спокойна/подценяваща – „По-скоро шумотевица“ (12%).

Повече от една трета от участвалите признаваха страх от коронавируса, над две трети смятаха, че има реална опасност член на тяхното семейство да почине от новото заболяване, а повече от една трета от запитаните смятаха, че има реална опасност самите те да умрат заради епидемията.

Затвърди се първоначалното впечатление за наличие и на обострено „конспиративно“ съзнание. Близко две трети избраха мнението, че коронавируса е лабораторно създаден с политически и икономически цели. Една четвърт бяха по-близко до мнението, че вирусът е естествена болест.

Правителството се подкрепяше в действията си вече от над 70% по различните критерии, а подкрепата а Щаба бе практически единодушна. Това бе един от признаците на първоначалното обществено мобилизиране.

Хората не само приемаха, но и одобряваха ограничителните мерки на правителството. С практически единодушие се одобряваха забраната на всички публични събирания; затварянето на границите за чужденци; забрана българите да пътуват в чужбина. Общественото мнение обаче бе разделено по отношение на забрани за междуградски пътувания и въвеждането на вечерен час.

Декларациите за повече хигиенни мерки показаха признаци на масовизация – по някои критерии мненията тук също бяха близки до единодушие.

Видимо преобладаваше обществената мобилизация зад мерките, имаше почти единодушно упование в лекарите и т.н. Всичко това вероятно се дължеше и на моментното единодушие сред основните политически актьори в страната, което по-късно щеше да ерозира.

- **Спрямо замерванията в навечерието, сега не се откриваха нови тенденции, или може би даже се долавяше известна допълнителна мобилизация, следователно и известно намаляване на подценяването: констатира се подкрепа за мерките, респ. властта, даже по-висока в сравнение с навечерието, но се наблюдаваше и потвърждаване на конспиративното съзнание.**
- **При традиционно по-високи дялове на негативни оценки по всякакви показатели, свързани с властта у нас, данните показаха ясно, че ситуацията с коронавируса в България е изиграла сериозна роля в стабилизиране на образа на оперативната власт. Без значение дали това е било реална оценка за нейните действия, отражение на страхови механизми и т.н., данните сочеха ново обществено явление – преодоляване на традиционния, понякога навичен, обществен скептицизъм. Стойностите бяха като цяло екстремни.**
- **Почти не се наблюдаваше разлика в публичния имидж на политическите и санитарните власти. Нещо повече, към този момент не личаха толкова и разликите власт-опозиция, които щяха да се задълбочат съвсем скоро,**

- респ. обществото още не делеше в такава степен управляващите от техните критичности.
- За отбелязване бе и сериозното обществено самочувствие – почти единодушна беше оценката, че България се справя по-добре на фона на Европа.
 - Всичко това обаче беше ситуативна, тематична оценка. Ако и въпросът с коронавируса да беше почти изцяло отместил всякакви останали теми, високият атестат за властта не можеше да бъде отнесен към конкретния правителствен имидж, а по-скоро към авторитета на властта „по принцип“. Характерното за самото начало на извънредната ситуация синхронизиране в апелите на ресорна и политическа власт допълнително даде възможност за проява на обществените инстинкти към преодоляване на различия и „колективна отбрана“ пред външни заплахи или пред образа на непознатото. Ясно беше, че дори и да не е харесвана, текущата власт се явяваше необходимо обществено упование, респ. получаваше насърчение от публиката.

СЪЩИНСКИ ЕТАП НА „ПЪРВАТА ВЪЛНА“ – ТЕНДЕНЦИИ

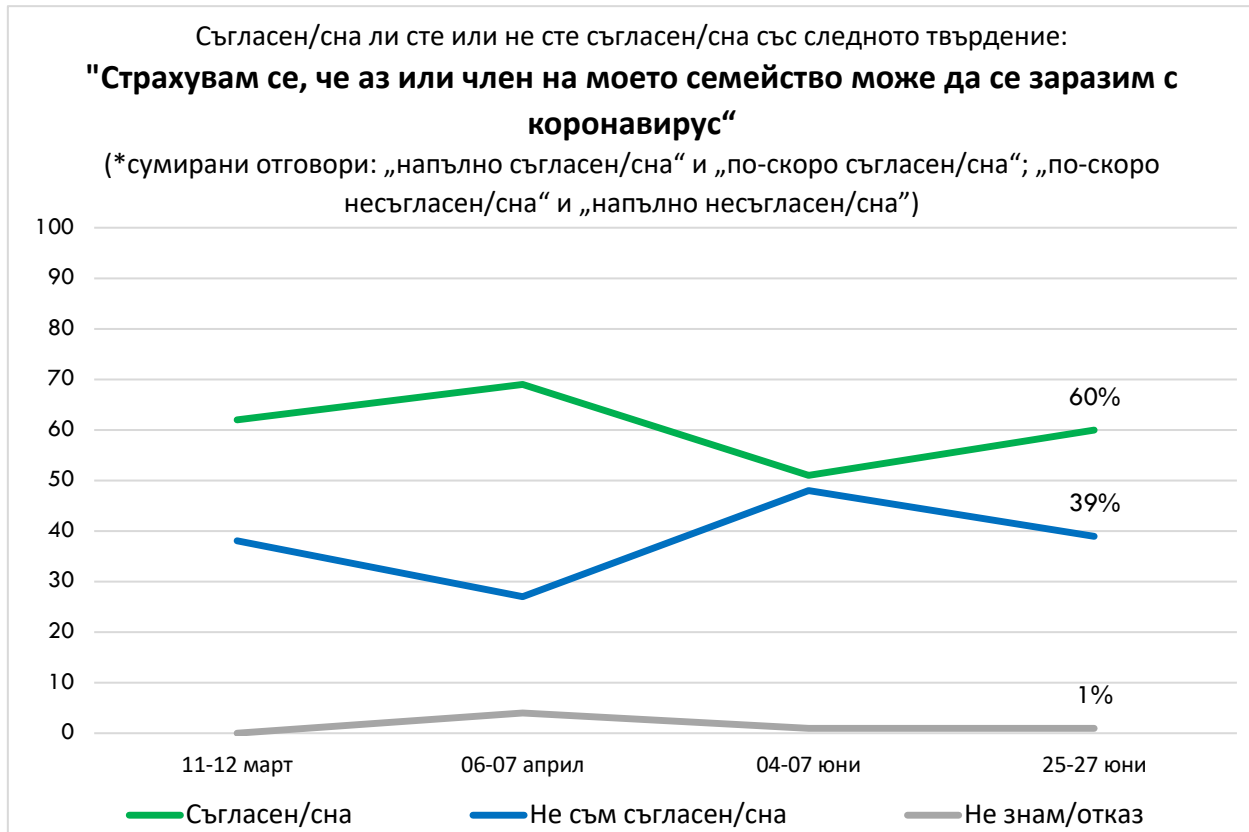
Страх за здравето и живота/мерки

Няколко вълни на сондаж обхванаха постепенния ръст и затихване в броя на официално отчетените случаи в страната (март-април-май), както и редуцирането на ограничителните мерки и новите ръстове през лятото (май-юни-юли). Тези нови ръстове на свой ред дават основание да се говори за специфичен летен етап на развитието на кризата у нас. В настоящия анализ го адресираме като междинен етап, „добавка“ към първия етап – доколкото дистанцията на времето доказва, че мащабите останаха съпоставими по-скоро именно с първата вълна, а и очевидно ставаше дума за „опаска“ тъкмо от първата вълна на разпространение, дори и бройката новодиагностицирани да беше по-сериозна в сравнение с пролетта.

Вторият глобален сондаж – в началото на април – отново показва, че в България мерките на правителството срещу заразата се приемат много добре, дори и на фона на света. Затова и кризата продължаваше да дава ситуационен „бонус“ на правителството, който в българския случай се допълваше и от усещането за сравнително рано взети мерки. Заплахата от заразата се осъзнаваше видимо по-сериозно, в сравнение с периода месец по-рано, но тревогата като че ли спираше своя път нагоре.

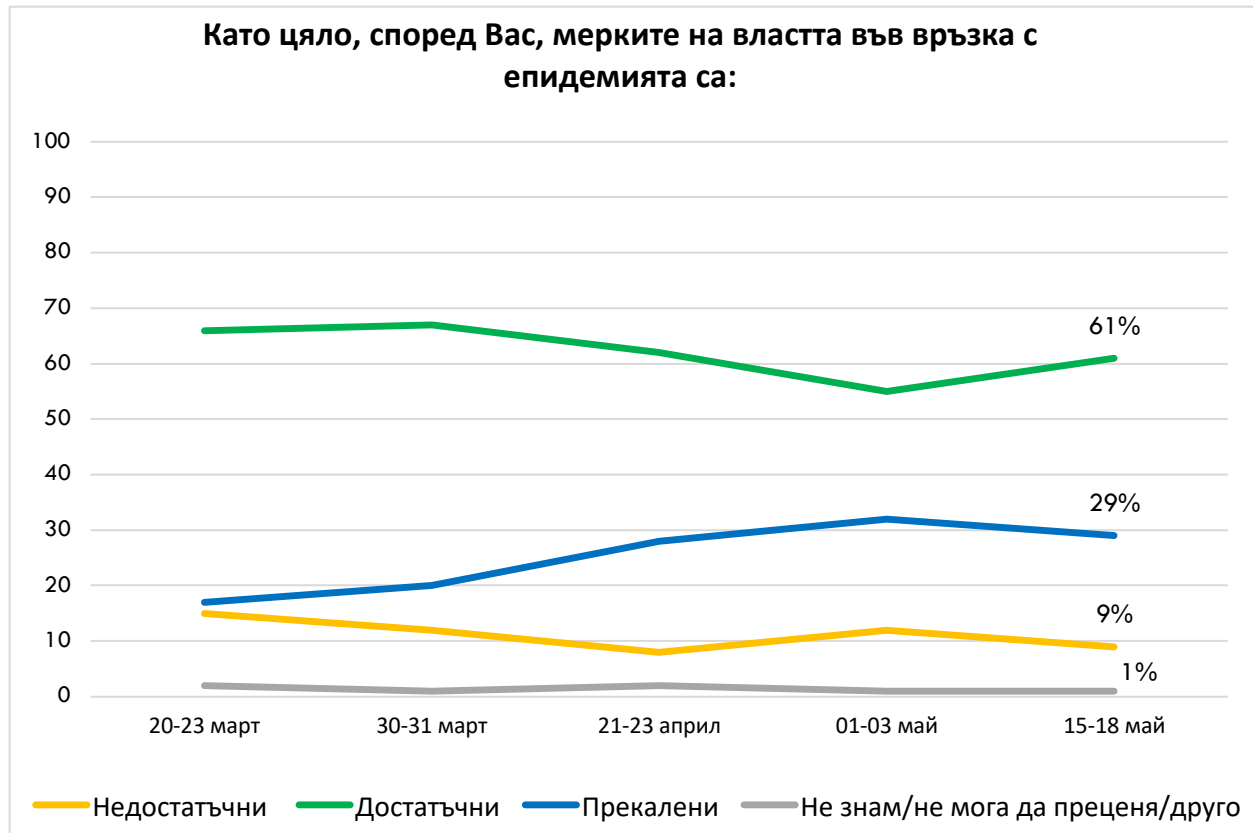
Последното обаче трябваше първо да се потвърди от следващи вълни на сондаж. В крайна сметка, окончателно спиране на ръста на тревогата можеше да се потвърди по-скоро с напредването на април. Интервюирането в средата на април показва също, че българите продължаваха да оценяват високо действията на властта срещу коронавируса. Видимо остана и съмнението за величината на заплахата. Мобилизацията на хората да жертват част от правата си в името на борбата с вируса обаче вече бележеше плавен спад.

Следващата графика показва – в най-обобщен вид – тенденцията на тревога, уловена в един от тематичните индикатори, в първия етап, респ. в неговата „опашка“. Личи ясно първоначален ръст в първите седмици на извънредното положение, след това спад до началото на лятото, а с новите числа на официално заразени от лятото – отново ръст.

Към последната десетдневка на април пък вълната на сондиране показва, че тревогата за болестта у нас оставаше все още висока, но вече се регистрираше и спад на стойностите ѝ. Одобрението за действията на правителството се запазваше силно, макар и вече да ставаше окончателно ясно, че то не е в шокните стойности, регистрирани в началото на извънредното положение. Почти всички българи оставаха убедени, че страната ни се справя по-добре със спирането на разпространението на болестта в сравнение с Европа като цяло.

Вероятно и заради този успех и отчетливо ниските нива на заболяемост у нас, растеше и нетърпеливостта за облекчаване на мерките, особено по отношение на достъпа до парковете и пътуванията между градовете. Според мнозинствата, моментът за сериозна демобилизация все пак още не беше дошъл, но те явно не биха желали и ново удължаване на извънредното положение след планирания му край в средата на месец май.

Както личи от графиката, дошлото в началото на май постепенно облекчаване на предприетите мерки доведе до спиране на иначе постоянния ръст в дяловете на споделящите определението „прекалени“.

Междувременно, при сондирането в края на април пролича, че обществото вече оценяваше различните мерки по чувствително различаващ се начин, т.е. беше се задълбочило критичното мислене за мерките, изместило първоначалните белези на мислене анблок, дължащо се и на страховете прояви и неизвестността.

В началото на май оценката за действията на властите в условията на коронавирус остана добра, но вече можеше и да се говори за осезаем плавен спад на фона на стойностите от началото на кризата, т.е. за път към нормализация. Тревогата от болестта също продължаваше да спада, макар да оставаше преобладаваща.

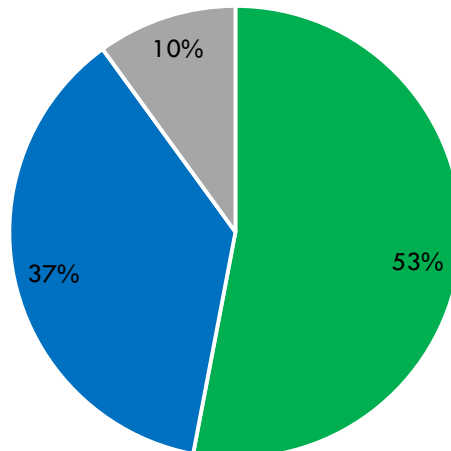
В средата на май масовото съзнание по отношение на коронавируса вече показва белезите на същинската нормализация. Паниката продължи да намалява, а останалите страхове по-скоро вече се установяваха в определени рамки и загубваха предишната си динамика, т.е. този тип индикатори вече не показваше реактивност. Цялостната оценка за мерките, които властта беше взела в предходните два месеца, бе висока – но това вече звучеше като форма на своеобразна обществена равностметка, а не толкова като текущ атестат.

През юни, когато вече беше направена социологическа рекапитулация и през изследване лице в лице (тези методи бяха станали възможни след края на по-строгите карантинни мерки), 53% окачествиха прилаганите в предходните месеци мерки като по-скоро напълно необходими, а 37% – по-скоро като напълно безсмислени. Основен делител се оказа партийното пристрастие – електоратите на властта и на ДПС оценяваха мерките добре, опозицията, в лицето на електората на БСП, беше разделена в равни дялове, а привържениците на партията на Слави Трифонов бяха в по-голямата си част противници.

Този индикатор беше по-скоро социологически експеримент – доколкото изправи респондентите пред избор между крайности и форсира търсенето на мнение. Наглед позитивни, мненията всъщност съдържах и немалък дял отрицание.

Началото на юни

През последните три месеца в страната бяха въведени редица ограничения и забрани във връзка с коронавируса. Според Вас лично, по-скоро повечето бяха напълно необходими или по-скоро повечето бяха безсмислени?

■ По-скоро повечето бяха напълно необходими ■ По-скоро повечето бяха безсмислени
■ Не знам/без отговор

- Тъкмо на така описания фон, дял от над една трета предпочитащи опцията „напълно безсмислени“ не беше никак малък. И той беше свидетелство за нещо важно, което може да се обобщи като парадокс: в немалка степен, именно успехът на мерките в първия етап на кризата може би предпостави и впечатлението за тяхната ненужност.
- По-скоро добрата обобщаваща оценка за мерките се дължеше не толкова на конкретното им естество, а на високата оценка за справянето до този момент като цяло. Сравнително рано взетите мерки, сравнително ниските на фона на останалите страни в Европа бройки на официалните случаи, както и в крайна сметка, реализираната възможност за преждевременно

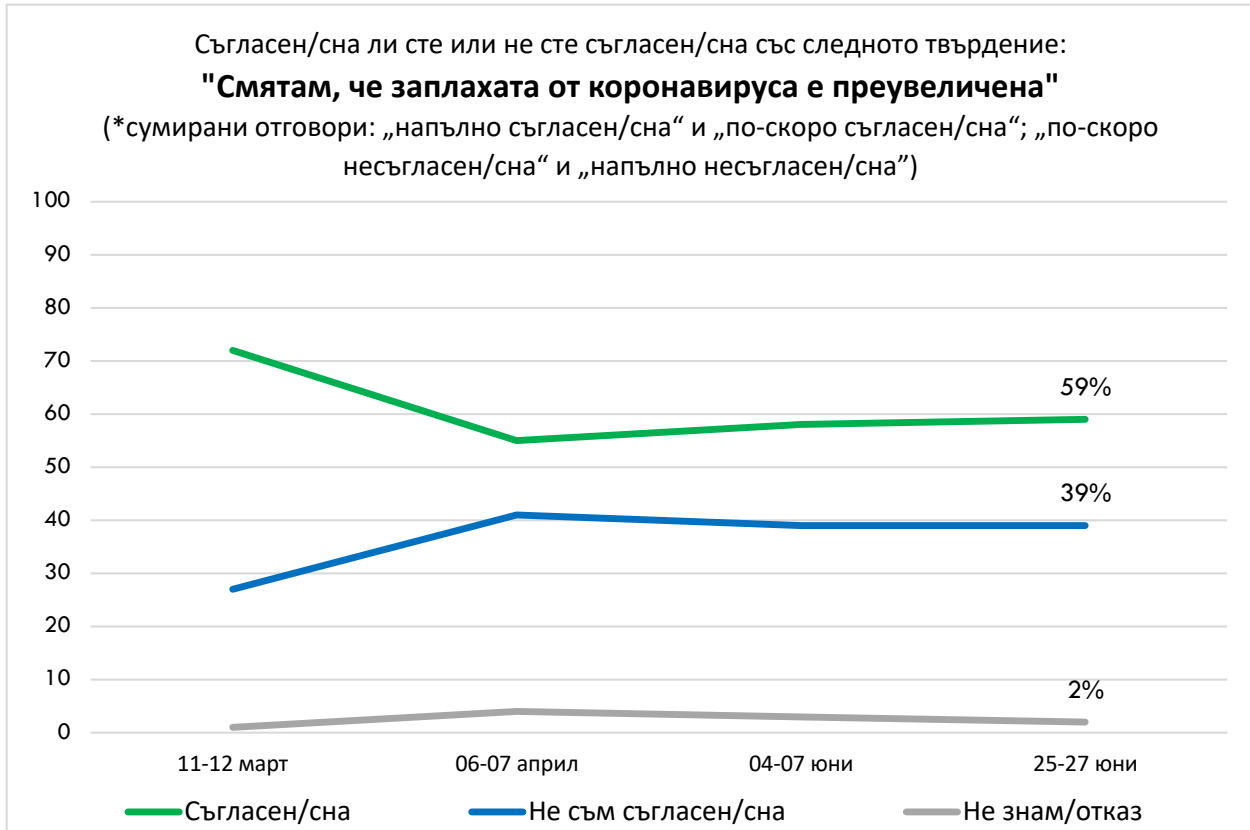
- и почти цялостно отпадане на ограничителните мерки, всичко това ясно водеше до благосклонно масово съзнание.
- Заради малкото случаи и дори изпреварилото плановете „отваряне“, реална обществена полемика „за“ и „против“ се разрази единствено в малка (от днешна гледна точка) степен. Затова и равносметката на българите за първия етап, отразена в числата, съдържаше и известна доза инерция, а не толкова активно обществено мнение.
 - Възобновяването на изследванията „лице в лице“ демонстрира и още един важен извод: данните за масовите възприятия за политиката, доверието в институциите, партиите, публичните личности бяха на практика същите като отчетените преди навлизането на коронавируса. Това ясно показва, че епидемията се бе превърнала в „успоредна“ тема, в голяма степен отвъд политическото. Констатираната в първите моменти, и доловена още в навечерието нова структура на мненията, с утихването на заразата оставаше валидна само в конкретната тема „коронавирус“. А тази конкретна тема към началото на лятото вече не отнемваше изцяло всички останали теми в обществото. Така и пътят към политическо напрежение се оказваше открит.

Алтернативният разказ

Както вече беше отбелязано, през целия наблюдаван тук период българите останаха сред онези общества по света, които в немалка степен се съмняват в значимостта на заплахата от коронавируса. Към началото на април 55% у нас смятаха, че опасността е преувеличена или дори силно преувеличена.

Все пак, както стана дума, преди въвеждането на извънредното положение у нас, делът на онези, които намираха заплахата за преувеличена, беше много по-висок – 72%.

Очевидно, преди разрастването на заразата у нас повече хора са я подценявали. Но делът на подценяване и след това не беше нисък.

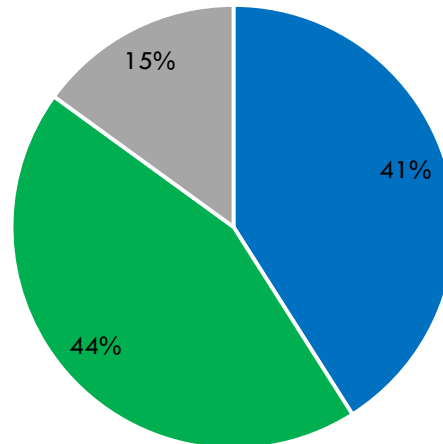
През юни вече беше зададен и въпрос в редовната стандартизирана изследователска програма „лице в лице“, който да установи дали и доколко коронавируса – в крайна сметка – се възприема като истинска заплаха или като преувеличена заплаха, т.е. ползван беше малко по-друг подход към същата тема, в сравнение с телефонните сондажи. 44% отговориха, че това е преувеличена заплаха за човечеството, а 41% - че е истинска.

Разбира се, разликата в методите в двата типа изследвания, както и във формулировките на двата въпроса, не позволяват пряка съпоставимост. Но и в двата случая не личеше ясна обществена убеденост, че заплахата е била докрай реалистична.

Както се долови в данните, фактор донякъде се оказваше възрастта – по-младите се доказваха като по-спокойни. В същото време, маргинализирани групи показваха и подценяване. Може би и затова и при електората на ДПС надделяваше negliжирането и този път привържениците на ГЕРБ и на ДПС не показваха синхрон, за разлика от синхрона си по някои други индикатори на масовото мнение. Именно картината според партийните електорати беше и най-любопитна – привържениците на партиите от управленската коалиция свидетелстваха за истинска заплаха, докато електоратът на БСП бе поделен в мненията си. Категорично в полза на хипотезата за преувеличение беше електоратът на партията на Слави Трифонов.

Началото на юни

**Според Вас, коронавирусът е истинска или преувеличена
заплаха за човечеството?**

- Истинска заплаха за човечеството
- Преувеличена заплаха за човечеството
- Не знам/без отговор

Все пак, редица други индикатори в сондирането и в изследванията „лице в лице“ доказаха, че българското общество явно обръщаше внимание по-скоро на официалния прочит на ситуацията. Символът „Мутафчийски“ получаваше в изследванията „лице в лице“ в началото на лятото доверие от около 50%, а недоверие от около 30%. Това беше изключително добър атестат на фона на обичайното доверие към публични фигури у нас. В същото време обаче символът „Мангъров“ също се ползваше с нелошо за българските условия доверие – от близо под 30% и малко по-високи стойности на недоверие. Имаше моменти в началото на лятото, когато една десета от пълнолетните българи показваха доверие и в двамата.

Разбира се, в хода на вълните на сондиране и намаляването на тревогата през пролетта, екстремните стойности на доверие, например в Щаба и ген. Мутафчийски, останаха назад и постепенно идваше закономерна ерозия. Това щеше да се види още по-ясно през есента, в редовната програма от изследвания „лице в лице“. Това обаче, в крайна сметка, не отмени (малко) по-добрия атестат, който българите даваха на официалната санитарна власт у нас – особено в първия етап на кризата.

- **В обобщение можеше да се каже, че българското общество се вслушваше и в двете гледни точки по отношение на вируса. Условно съотношение – на декларативно ниво – беше все пак в полза на официалния подход. Разбира се, следва да се напомнят и всички необходими уговорки за социална желателност и престижност на отговорите.**

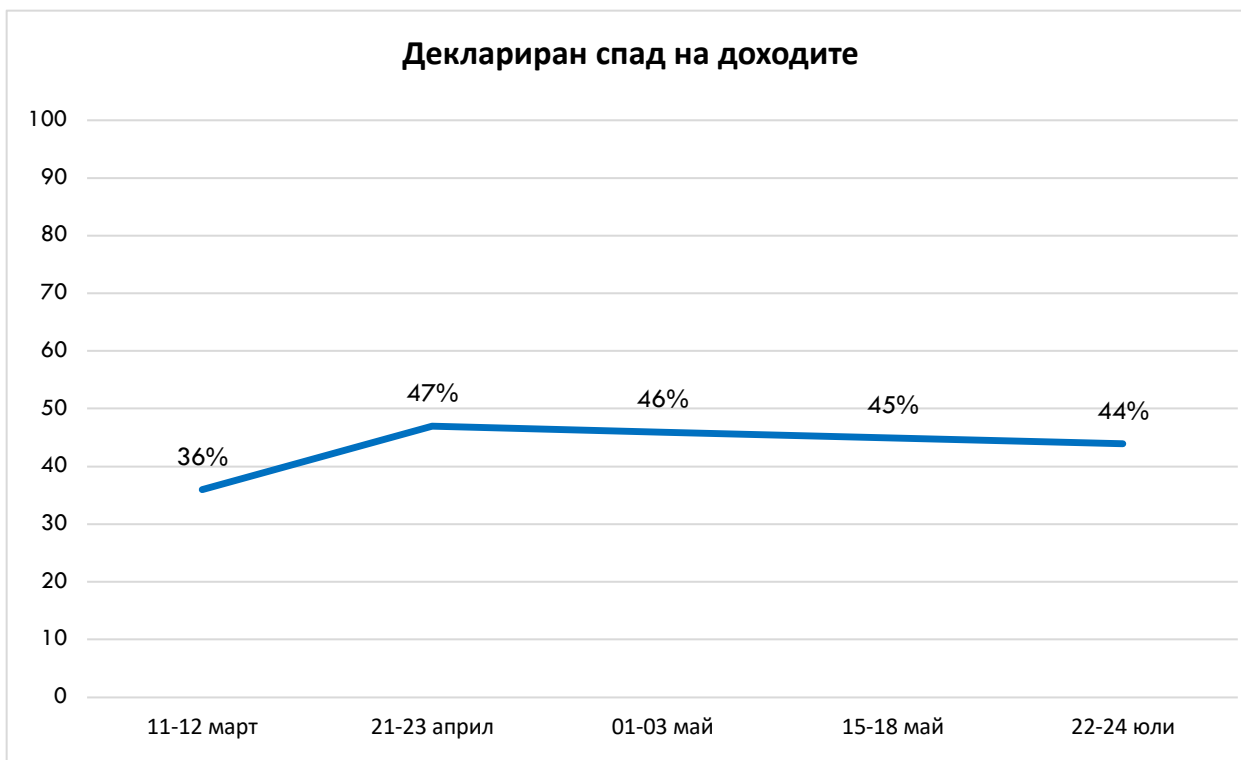
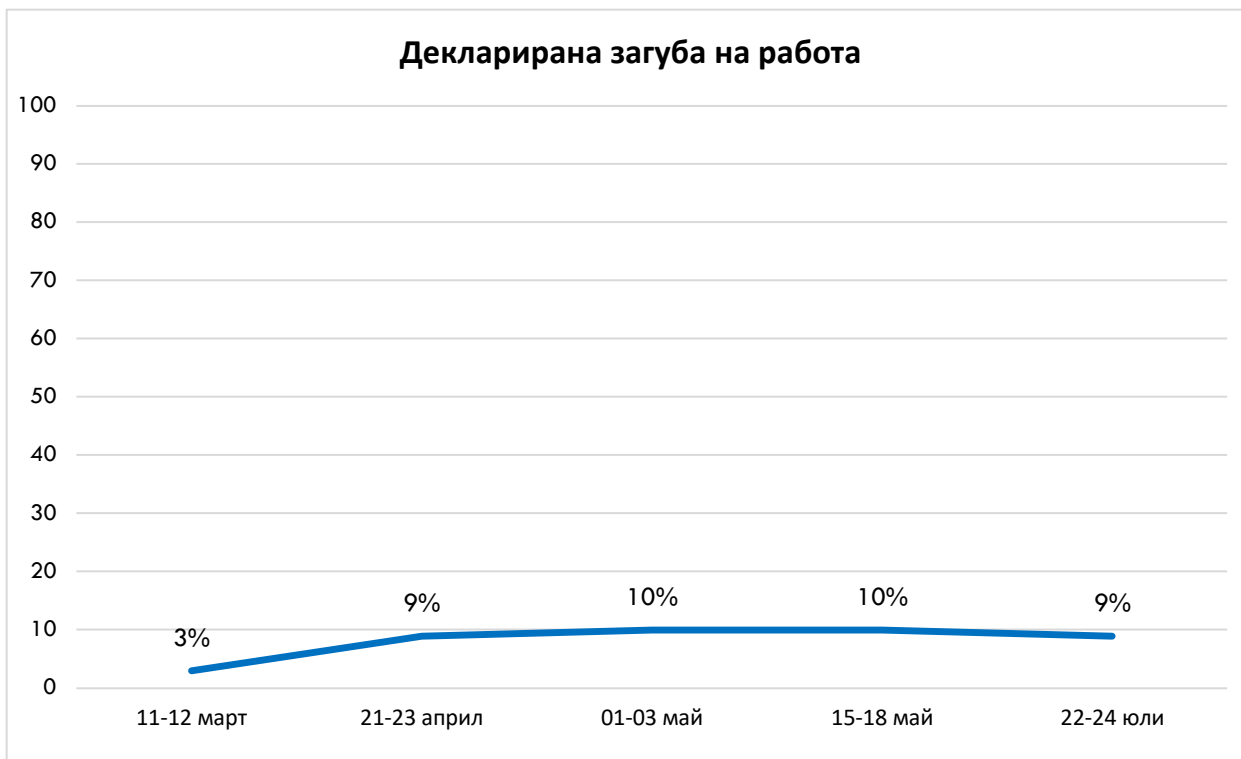
- Тук обаче следва да се напомни споменатото по-нагоре важно уточнение: към онзи момент, лекотата на преминаване на първия етап всъщност даде възможност и за лекота в масовите интерпретации – в официалната или в алтернативната посока. В този смисъл, говоренето за активно обществено мнение по отношение на мерките би следвало да е придружено с известна условност и е добре да се говори по-скоро за обществен инстинкт, отколкото за стабилно формирани и базирани на опит обществени позиции.
- Следва да се напомни и за специфичния управленски стил в ситуацията у нас – през пролетта министър-председателят Борисов поддържаше и двата медийни дискурса. Балансирайки между двете течения, властта запази амбивалентния наратив в обществото като цяло. По-късно, макар и не толкова видимо през лятото, но осезаемо през есента, властта, в лицето най-вече на самия премиер Борисов, щеше да поддържа по-скоро онзи прочит на ситуацията, който за краткост бихме могли да означим като „либерален“. Поне до момента, в който като че ли ресорната санитарна власт не наложи свой по-различен възглед и не бяха взети нови мерки през есента и в началото на зимата.

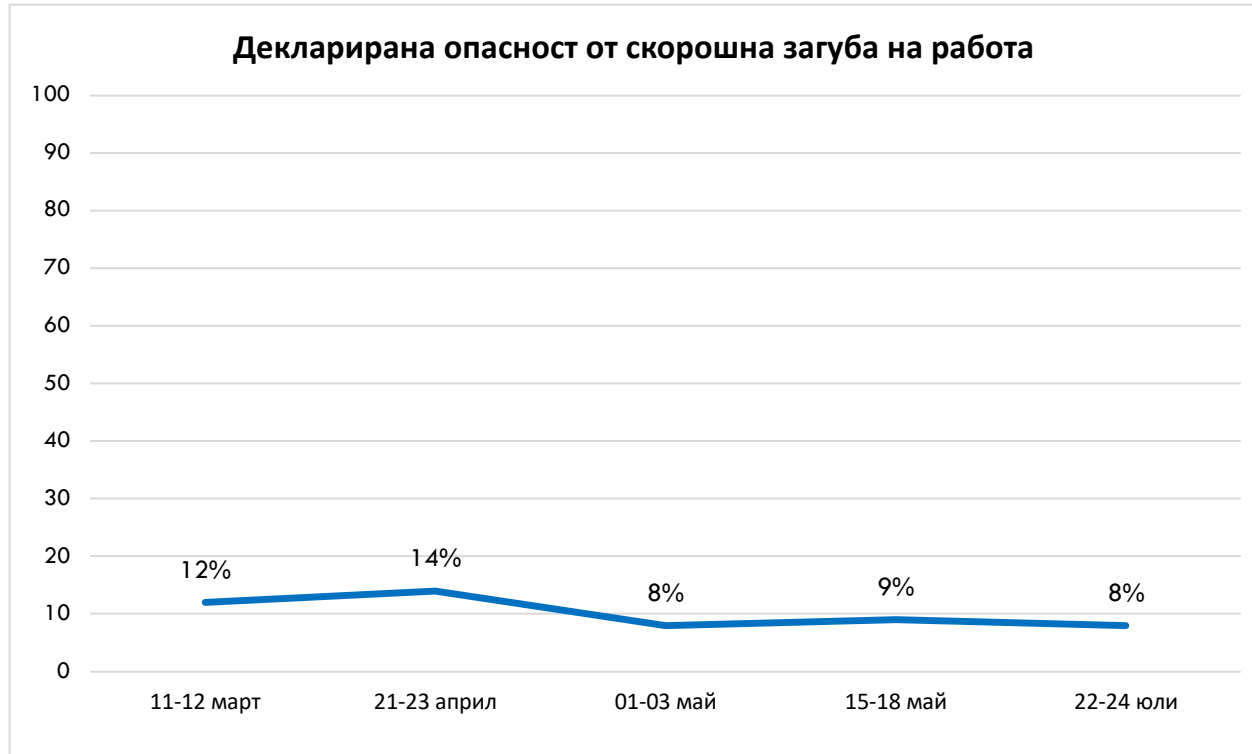
Тревогата за личните финанси

Между март и май у нас растеше тревогата за работните места. Дори декларациите на респондентите да не бяха докрай прецизни или да съдържаха повече уплаха, близо една десета от пълнолетното население явно намираше, че е загубило основен източник на доходи.

В края на април дори вече можеше да се видят белези на смяна на фокуса върху основните страхове: при намаляването на непосредствените страхове за здравето, още не намаляваше тревогата за жизнения стандарт. Разбира се, не можеше да се говори за ново „степенуване на страхове“, но можеше ясно да се види, че страховете за здравето спадат, докато подобен тренд (още) не беше валиден по отношение на страховете за материалния статус.

Мерките за запазване на икономиката се оценяваха като недостатъчно ефективни и работещи – за разлика от санитарните мерки. Това усещане се запази, въпреки че ръстът на икономическата тревога очевидно не продължи в месеците на лятото, а през май вече се появяваха и белези на преодоляване на страховете за жизнения стандарт.

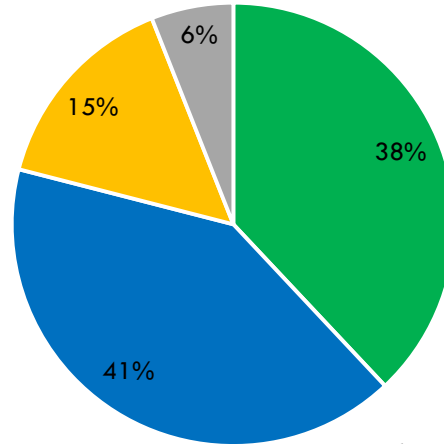
Както вече беше споменато, в началото на май мерките срещу болестта продължаваха да се възприемат като достатъчни, но не се възприемаха като съвсем достатъчни тези за икономиката.

През юни вече можеше да се направи равностметка от дистанцията на времето през програмата за изследвания „лице в лице“. Както следващата графика показва, дихотомната проверка на мнения не показва ясни мнозинства. Но на практика потвърди противоречивото отношение към усилията на властта по отношение на икономиката. Това отношение не беше в обичайно критичните параметри, познати в ситуации извън коронавируса, но не беше и на равнищата на обществено задоволство от другия тип мерки – здравните.

Както обикновено, в такива индикатори, икономически активните слоеве отговориха и по-бодро. Тук, разбира се, преплиташе и конюнктурата на партийните предпочитания. В случая, двата фактора не се намираха в противоречие – доколкото, традиционно, привържениците на БСП и ДПС например, са често хора с относително по-нисък жизнен стандарт.

Началото на юни

По отношение на преодоляването на икономическите последици от коронавируса кое от следните три е най-близо до Вашето мнение?

- Институциите в България по-скоро си вършат добре работата досега
- Институциите в България по-скоро не си вършат добре работата досега
- Не съм достатъчно запознат с този въпрос
- Не знам/без отговор

- В крайна сметка, видим беше първоначалният ръст на тревогата за жизнения стандарт. После, наблюдаваше се своеобразно „плато“ на тревогата в пролетните месеци.
- С повишението на отчетения брой случаи на коронавирус през юни и юли, нямаше свидетелства за нов ръст на тревогата по отношение на финансите. Очевидно, тя се явяваше най-вече функция на ограничителните мерки, а очакване за такива в този момент не се наблюдаваше.
- Важно е, разбира се, да се направи уточнението, че отговорите в стил „загубих работа“, „доходите ми намаляха“ и т.н. не бива да се възприемат като безспорно доказателство или да се сравняват автоматично с обективните данни, а следва да се ползват най-вече като общ ориентир за масовите възприятия за величината на загуба, както и като свидетелство за трендове.
- Цялостният поглед върху пролетните месеци показва първоначални сериозни опасения, но и липса на екстремни стойности. Тепърва предстоеше да се разбере какво ще е отражението върху дългосрочните трендови данни от изследванията „лице в лице“, които щяха да поместят картината от 2020 г. в контекста на последните години и на десетилетието като цяло.

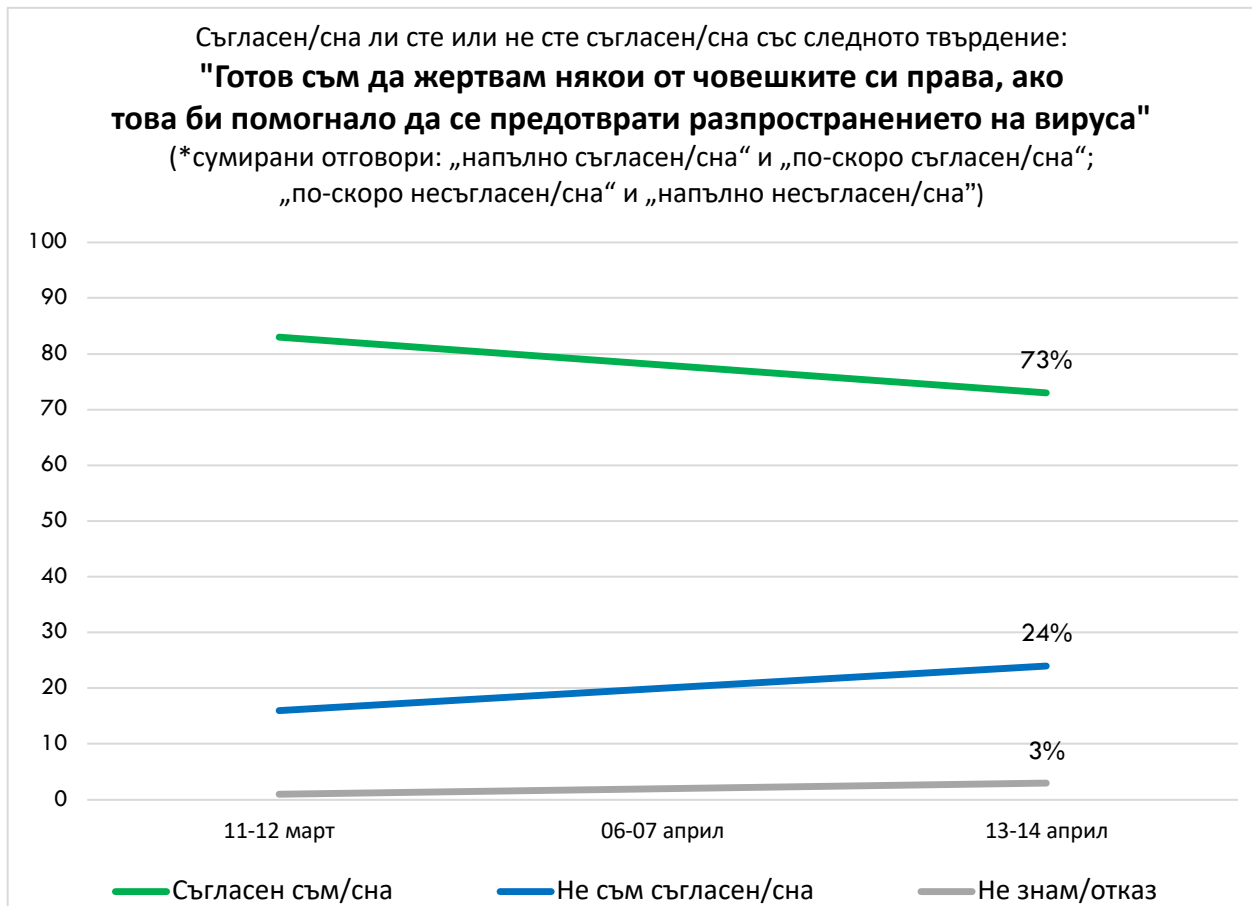
Хипотези относно демократичните нагласи

В хода на първите седмици от извънредното положение делът на декларирана готовност за самоограничаване на права остана висок, но показа плавен спад. В първото международно изследване този дял беше 83%, във второто вече беше 78%. В средата на април пък беше 73%.

В крайна сметка, животът при ограничено придвижване по-късно явно направи така, че малко повече хора у нас да стават критични срещу забрани или пък да се успокояват от успешното към онзи момент задържане на вируса на фона на Европа.

Така България остана далече от крайностите в света по този показател, а беше и сред малкото страни, в които склонността за ограничаване на права всъщност още в началото на април показваше признаци на намаляване – противно на общата тенденция на ръст по света. Други подобни общества бяха Италия и Австрия. Може би, в тези общества пикът на подобна готовност беше отминат на по-ранен етап – заедно с отминаване на пиковите стойности на заразата.

Следва да се напомни обаче, че в самото начало, България беше една от страните, които в сравнително по-висока степен показваха склонност към самоограничаване на права. Макар тревогата да не се потвърди, това беше повод за размисъл.

22% от българите се съгласиха през април и с провокативното твърдение, че демокрацията не е ефективна при тази криза. Този дял не беше малък, но все пак 78% не споделяха критиката към демокрацията. Това даде основание в онзи етап да се заключи, че българите не губят демократичния си рефлекс.

- **По отношение на мненията за демокрацията България изглеждаше по-скоро представителна за общото отношение по света, но данните тук не са достатъчни, за да се направи по-мощно обобщение. Можеше обаче, на база политологичен анализ, да се направи изводът, че в своеобразно степенуване на страховете за демокрацията и нейните проявления, за правата и възможността те да бъдат упражнявани, оставаха по-скоро след онези за здравето и за доходите.**
- **Последното даде възможност да се допусне дори глобална заплаха за възможен „доброволен отказ“ от свобода, в името на непосредствени нужди. Тепърва щеше да се създаде възможност за цялостно философско осмисляне на новата глобална ситуация.**

Трети глобален сондаж

Трета глобална вълна на изследване в началото на юни, попаднала в „затишието“ преди новия ръст на случаи у нас, затвърди отчетените по-нагоре тенденции. Тя показва, че действията на правителството срещу коронавируса продължаваха да срещат одобрение. В същото време основна част от обществото вече осъзнаваше, че отговорността за здравето е най-вече лична. страховете от зараза с коронавирус наистина утихваха, при оставащи налични притеснения за личните финанси и икономиката на страната. Физическите контакти и посещаването на обществени и социални събития все още предизвикваше притеснение, но българите очакваха нормализация в ежедневието си до края на годината. Българското общество всъщност бе сред тези, които в най-голяма степен очакваха или по-скоро се надяваха за нормализация на живота до края на годината – 61% от запитаните смятаха така.

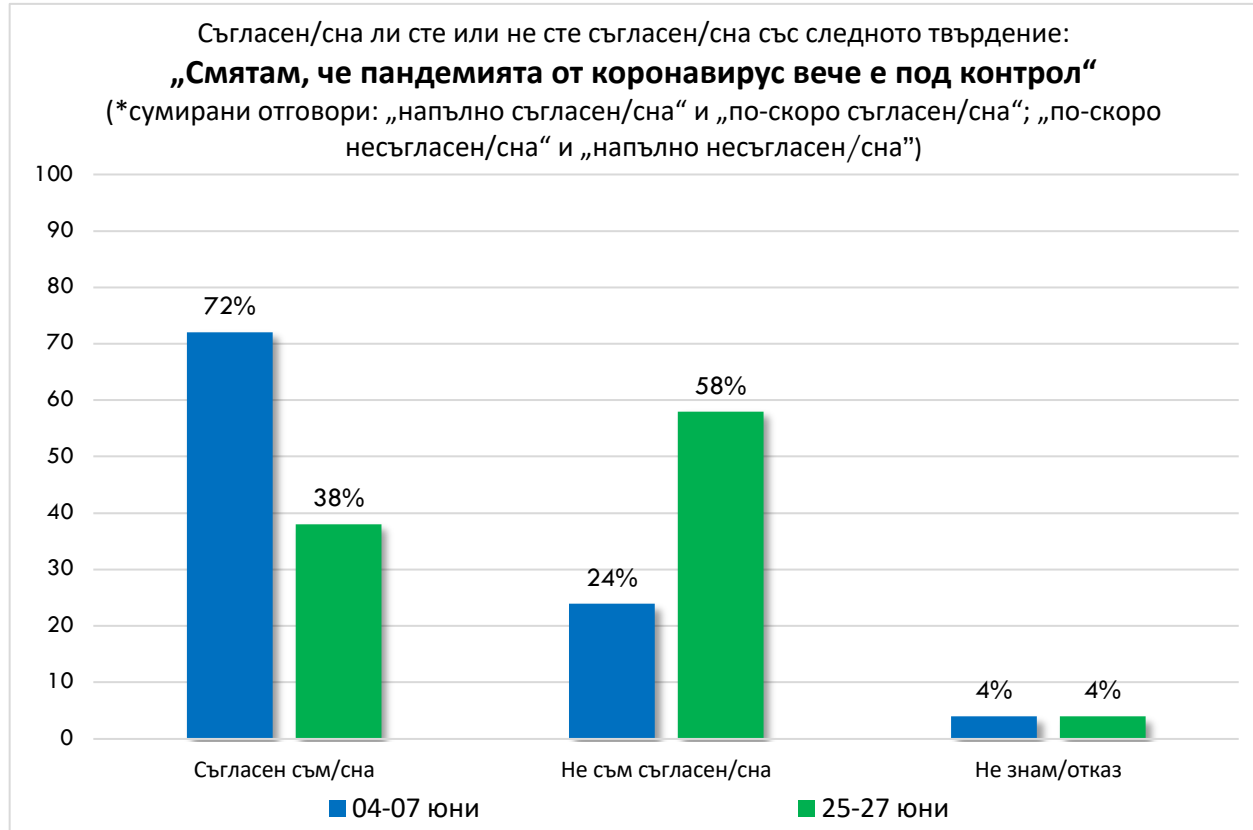
Тенденцията за силна подкрепа към правителството по отношение на ситуацията с коронавируса продължаваше да е обща за повечето държави, участвали в изследването.

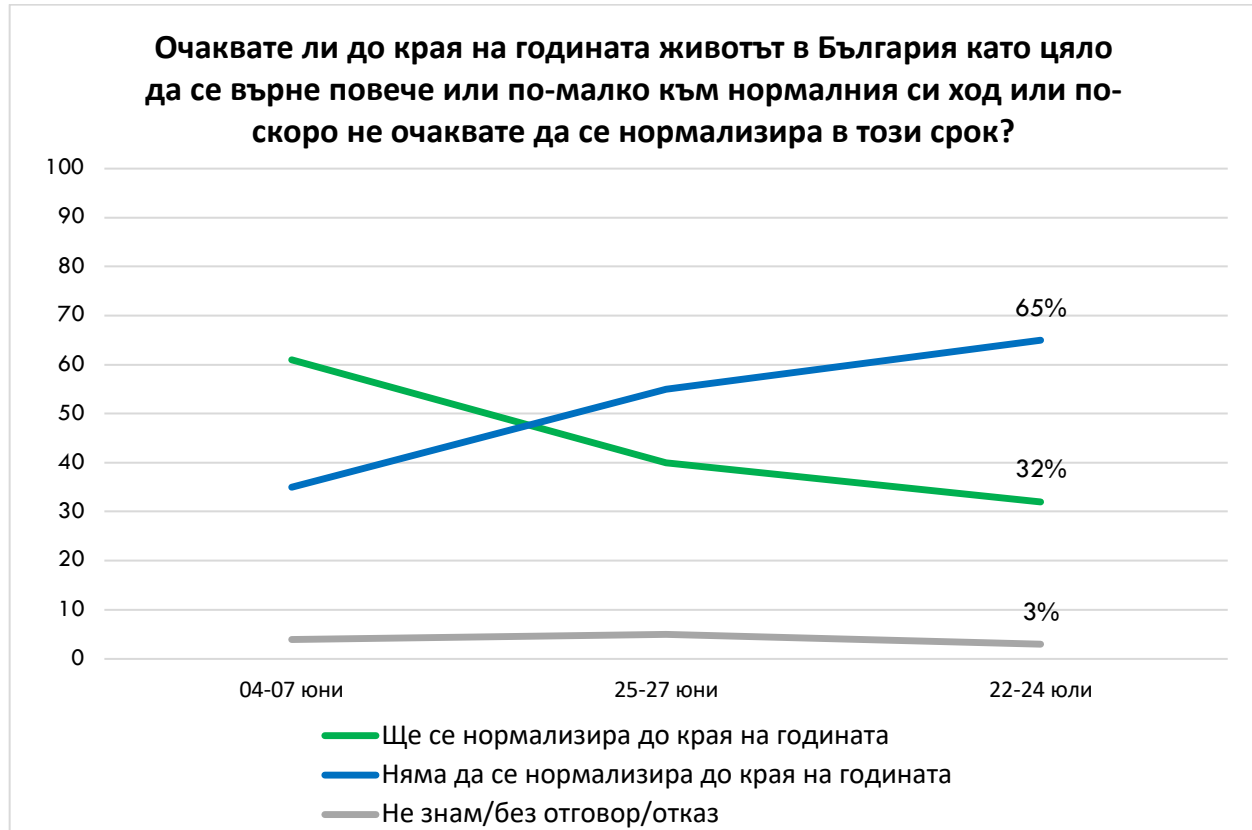
Както беше посочено по-горе, българите продължаваха да са сред най-силно убедените, че заплахата от коронавируса е преувеличена. Отново 59% от запитаните у нас смятаха така. Съмнението в сериозността на заплахата все пак оставаше по-малко спрямо отчетеното в навечерието на извънредното положение, но, въпреки това, България оставаше сред водещите в това отношение общества в глобален мащаб.

Последното ясно доказва, че обществото ни продължаваше да показва склонност към подценяване на опасността. Към вече отчетеното в предишните месеци подценяване, в началото на лятото очевидно се добавяха и успехите на страната ни в първата вълна, които водеха и до убеденост, че нови изпитания явно няма да предстоят.

Точка на пречупване – междинен етап

Лятото се оказва период на съществена промяна в новорегистрираните случаи на коронавирус. Затова и след настъпилото в края на пролетта и началото на лятото успокоение, последва нов ръст на тревога. Перспективата остана неясна.

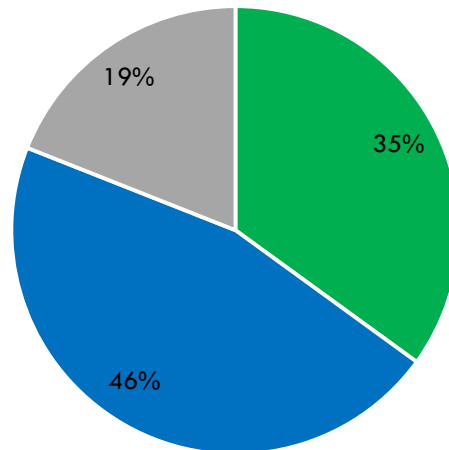
Въпреки новата тревога, в началото на юли, например, погледът на обществото назад по много от социологическите индикатори показваше, че отново надделява по-скоро спокойното отношение. Спокойното усещане се установяваше най-вече сред по-младите групи.

Един от примерите бе типичен дихотомен въпрос, който да елиминира възможността респондентите автоматично да избират междинна опция. И този въпрос (показан в графиката по-долу) беше един от няколко индикатори, които демонстрираха, че общественото спокойствие оставаше по-устойчивото гледище. Над една трета избраха опцията „Коронавирусът е огромна заплаха“, но близо половината явно приемаха, че коронавируса е като грипа и не е толкова опасен. Поставен в избора между тези две становища, респондентът по-скоро избираше омаловажаващото пред паническото.

Разбира се, още веднъж трябва да се напомни, че подобни индикатори са по-скоро експериментални и изправят отговарящия пред дилема на еднакво крайни или еднакво верни опции. Също, следва да се прави разлика между използвания в сондажите стандартен индикатор от типа „силен грип“ и ползваната тук формулировка. Но, в крайна сметка, именно такива индикатори помагат най-добре тогава, когато следва да се отчете общественият инстинкт.

Началото на юли

Моля, да ми кажете кое от следните две твърдения е вярно за Вас лично?

- Коронавирусът е огромна заплаха
- Коронавирусът е като грипа и не е толкова опасен
- Не знам/Не мога да преценя

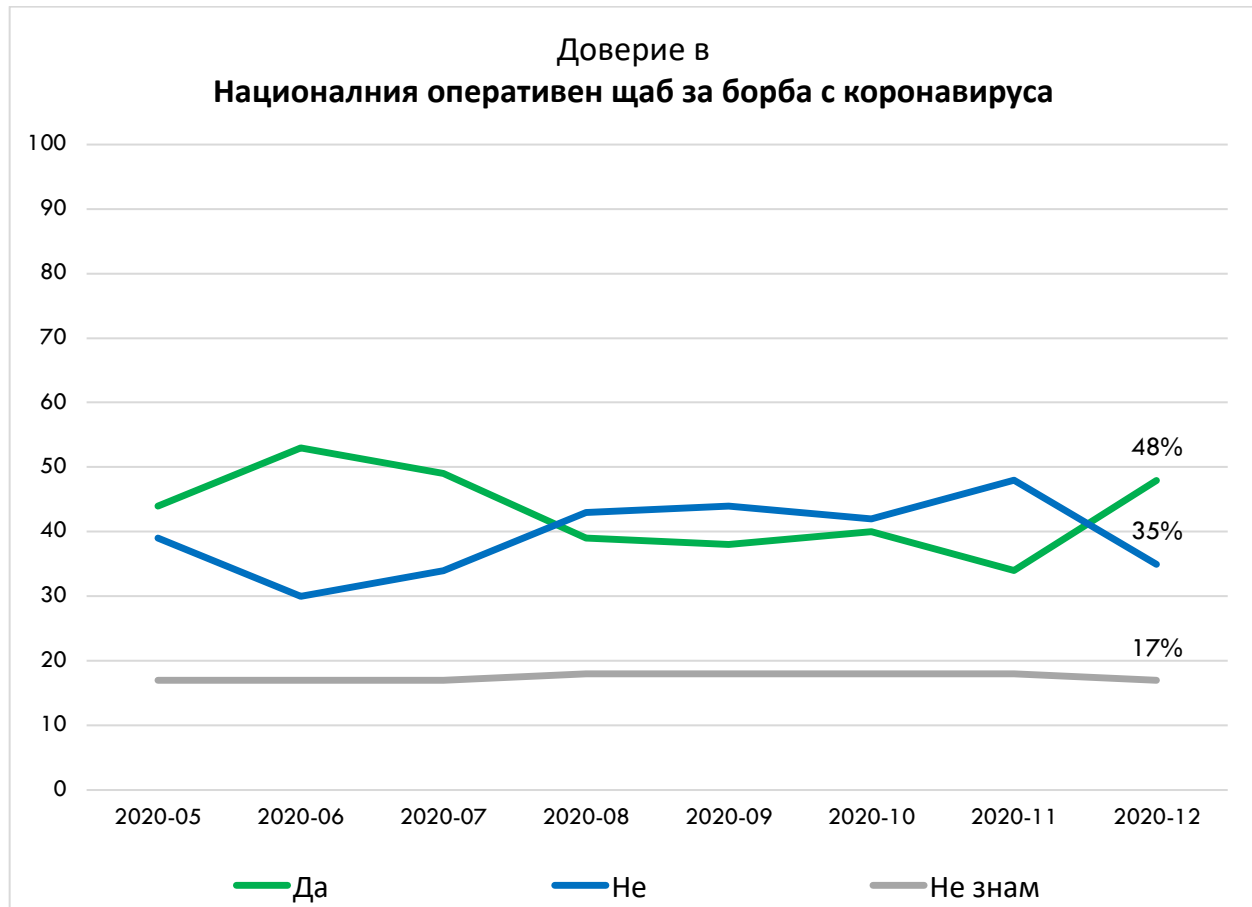
Нещо повече, и през юни (преди новия ръст), и през юли (след като ставаше ясно, че новите ръстове надвишават познатите от пролетта) се отбелязваха еднакви и сериозни мнозинства (в порядъка около 60%) против ново втвърдяване на мерките.

Наблюдаваше се в крайна сметка известен парадокс: при по-сериозен спрямо пролетта брой на новоустановяваните случаи, като че ли продължаваше да действа спокойствието, дошло с края на мерките през пролетта – макар и обществото да губеше ясна перспектива. Можеше да се заключи, че при по-висока опасност, общественият страх сега се оказваше по-нисък. Възможно беше това да се дължи и на предполагаемо по-високата степен на запознатост с естеството на опасността.

Очевидно беше също, че има и белези на умора от мерките. Точно когато беше нужна повече мобилизация, вече беше налице и по-сериозна ерозия на доверието в санитарните власти. Вярно е, че в този момент ресорният щаб, например, не беше медийно активен, но отношението към него продължаваше да е достатъчно добър индикатор за обществените настроения по темата като цяло.

Графиката ясно показва, че през годината доверието в обобщаващия образ на санитарните власти се движеше в синхрон именно от моментите на повишен страх през пролетта и – както ще стане ясно по-надолу – в началото на зимата. Именно тогава, явно се проявяваше и по-високо упование в работата на щаба. Очевидно, в летните месеци беше повлияло и естественото за този сезон по-високо обществено спокойствие. Но

анализът показва, че по-съществен фактор явно беше по-високата степен на запознатост със заплахата.

Така се създаде опасност от съществено объркване сред обществото по отношение на предприетите и предстоящите мерки, величината на опасностите и необходимите отговори. Създаде се също реална опасност от преждевременна демобилизация. През есента, както личи и от графиката, белезите на тази демобилизация и загуба на авторитети щяха да се потвърдят.

- Главната опасност в този момент беше своеобразна обществена „деморализация“, която в бъдещ момент можеше да доведе (и доведе) и до пренебрегване на здравни предписания, както и до намаляване на мотивационните възможности официалните власти в техните противоепидемични мерки.
- Страната можеше да се окаже парадоксално неподготвена за евентуален втори етап, по силата на собствения си успех в първия, съответно на подценяването на новите опасности.

И така: очертаха се два отчетливи периода в обществените възприятия през пролетта и лятото, като част от т.нар. първа вълна, съответно първи етап от кризата. Тези

периоди можем условно да назовем основен – през пролетта, и междинен – вторичен ръст, а и последвал спад, на тестове и отчетени случаи през лятото. Първоначално се отчете стабилизиращ ефект по отношение на институционално доверие, обществена дисциплина и мобилизация, но на следващия етап – на фона на новите по-тревожни данни за заразата през лятото – можеше вече да се допусне и известна обществена неподготвеност.

Именно в тази ситуация у нас започнаха и масови антиправителствени протести. Това допълнително оттегли вниманието на обществеността от темата с коронавируса. Нещо повече, масовите протести се превърнаха в еталон за обществена активизация и, респ. спазването на дистанция, носенето на маски и пр. се превърнаха в противоестествена норма.

Така през лятото страната се срещна с потенциален двоен проблем: преждевременна обществена демобилизация по отношение на коронавируса и алтернативна мобилизация в друга тема, която трайно смени вниманието на обществото.

Нещо повече, видяха се ясни признаци на смяна на управленския официален дискурс към коронавируса – от строг към подчертано либерален.

ЕСЕН/ЗИМА – същинска картина на втория етап

Масово съзнание в навечерието на въвеждането на новите мерки

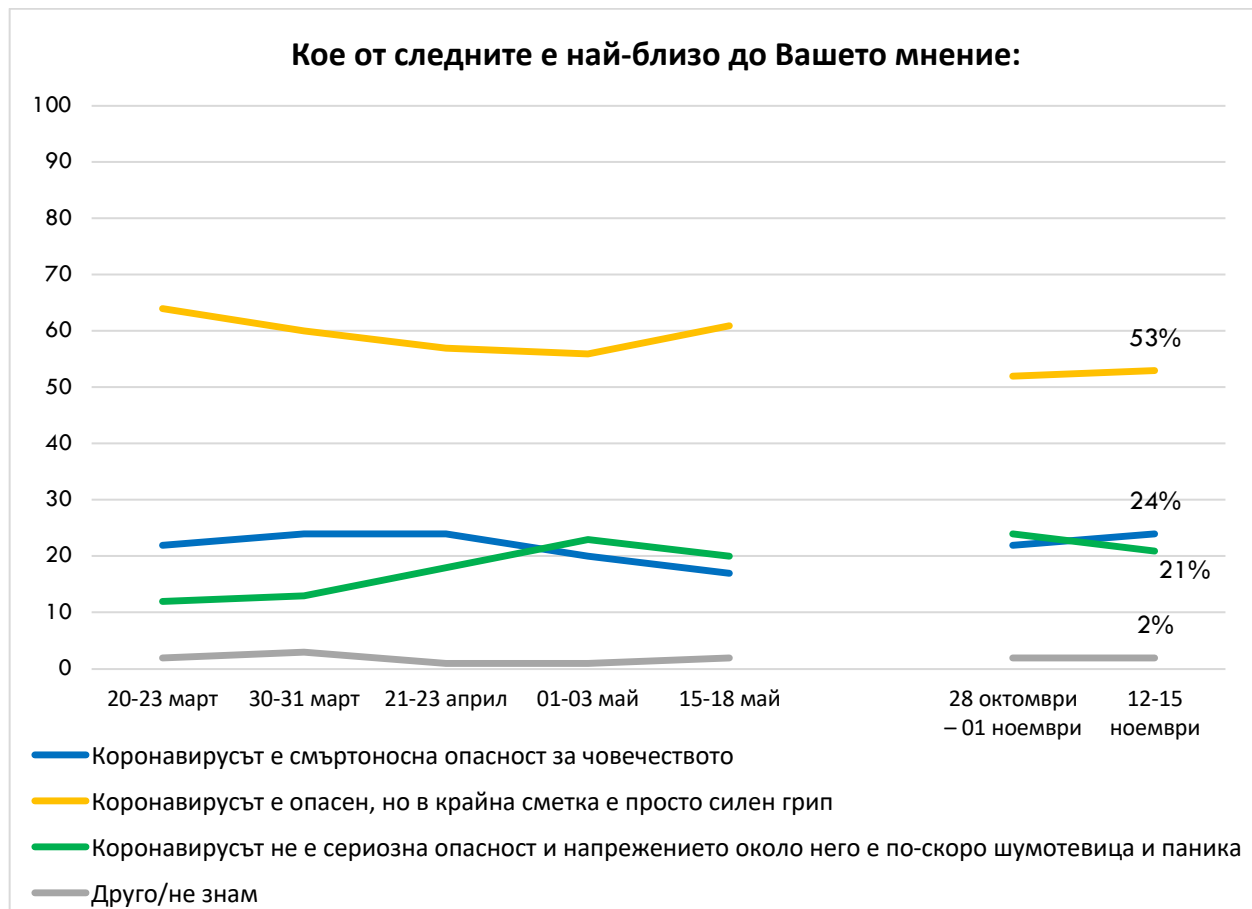
През есента, след фактическия край на политическите протести в страната, политическата власт в сериозен период залагаше именно на либерален режим на мерките срещу коронавируса – тренд, наблюдаван още от началото на лятото. Това може би донякъде се дължеше и на потенциалното обвинение от страна на протестните среди, че евентуални строги ограничителни мерки биха целели най-вече минимизиране на възможностите за протестна мобилизация. Традиционно гъвкаво и съобразяващо се с общественото мнение, правителството в сериозни периоди явно отложи въвеждането на твърди мерки, въпреки настъпилите през есента осезаеми и дори драматични ръстове на новоотчетени случаи.

Всичко това възпроизведе в още по-сериозна степен вече отбелязания и по-нагоре, и фиксиран още през лятото, парадокс на „познатата опасност“ – измеренията на разпространение на вируса растяха, но на видимо ниво обществената тревога не беше драматично висока. Това породила и нарастваща реакция от страна на онези части от обществото, които проявяваха и закономерно по-тревожно поведение и предупреждаваха за нарастващата необходимост от нови строги мерки. Сред тези кръгове бяха и някои говорители на средите с по-висок достъп до информация, интелектуални сектори, политически пространства на хора с по-висок материален статус и други влиятелни актьори. Главното позоваване бе текущата ситуация в Западна Европа и по-строгите мерки,

въвеждани там. Подобен тип публични говорители явно говореха и в синхрон с ресорните медицински власти, представлявани от есента и от новия министър на здравеопазването, който беше и пряк представител на лекарската гилдия, за разлика от своя предшественик.

От друга страна, привърженици на по-либералния подход също намираха сравнително добър достъп до медии. Те очевидно срещаша разбиране и от страна на политическата власт. Нещо повече, анализът показва разминаване на стратегиите на политическа и санитарна власт. Това беше и основна разлика спрямо пролетта и първия етап на кризата. А зачатъците на тези различия бяха видени още през лятото.

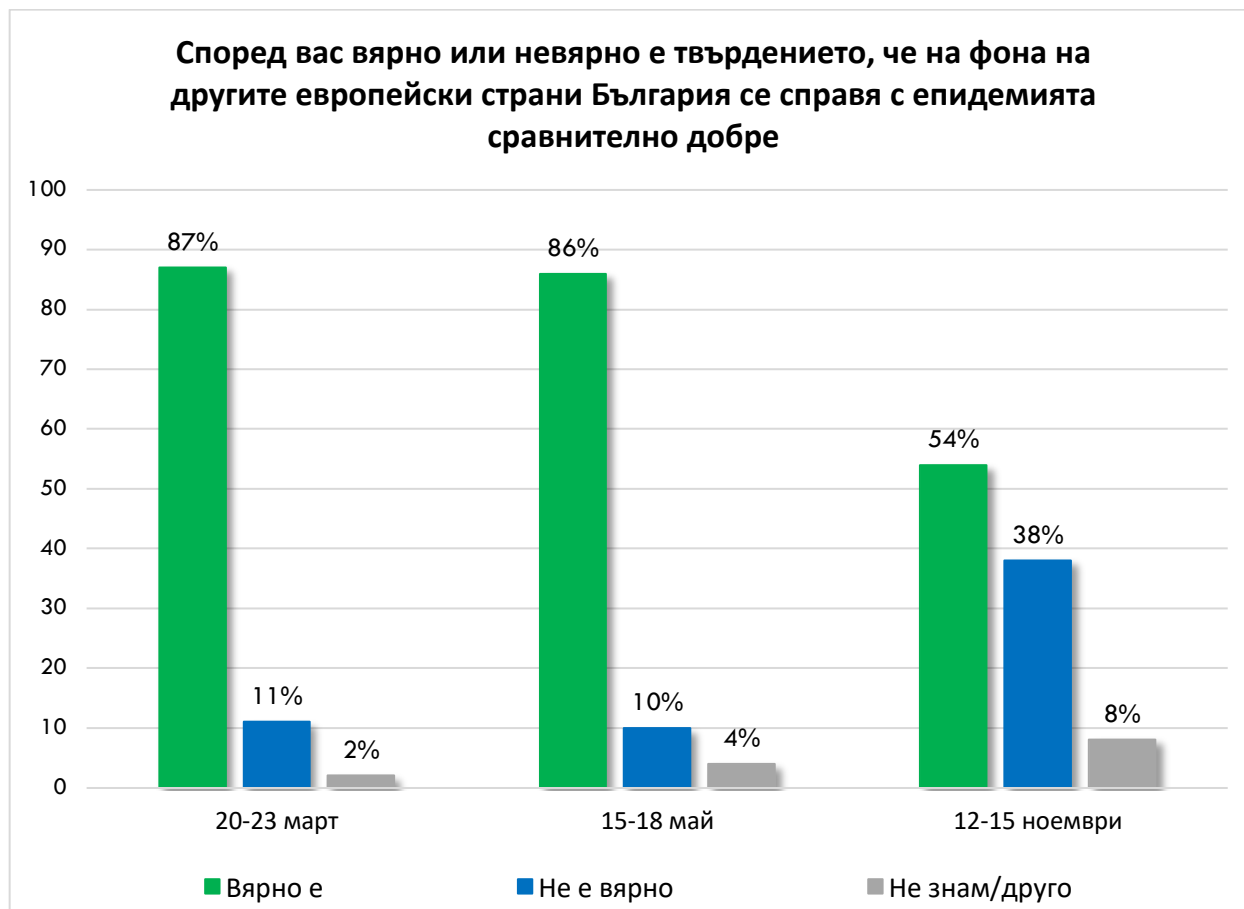
Заради очерталите се две ярки обществени противоположности, в началото на ноември можеше да се говори дори за признаци на поляризация на общественото мнение. Както личи от графиката, като че ли в началото на ноември имаше признаци на потенциален ръст и при двете крайни становища – хиперболизиращото и подценяващото. Ако към май спокойната позиция печелеше територия за сметка на двете крайни становища, то към началото на ноември, и двете крайни становища като че ли показваха по-високи стойности. Продължаващото нарастване на случаите обаче по-късно направи така, че едната крайност – тази срещу мерките – потегли надолу. Но пък като цяло остана усещането, ако не за поляризирано или поне разделено, то за видимо объркано общество.

Именно объркването можеше да се отчете като основен проблем в този етап. По повечето въпроси, подложени на обществена проверка, се отчиташе поделяне на мненията в две, приблизително равни, половини. Към първата половина на декември вече ставаше окончателно ясно, че почти не се среща надделяващо обществено мнение по основните дискуссионни въпроси – например: дистанционно обучение, ваксини и т.н.

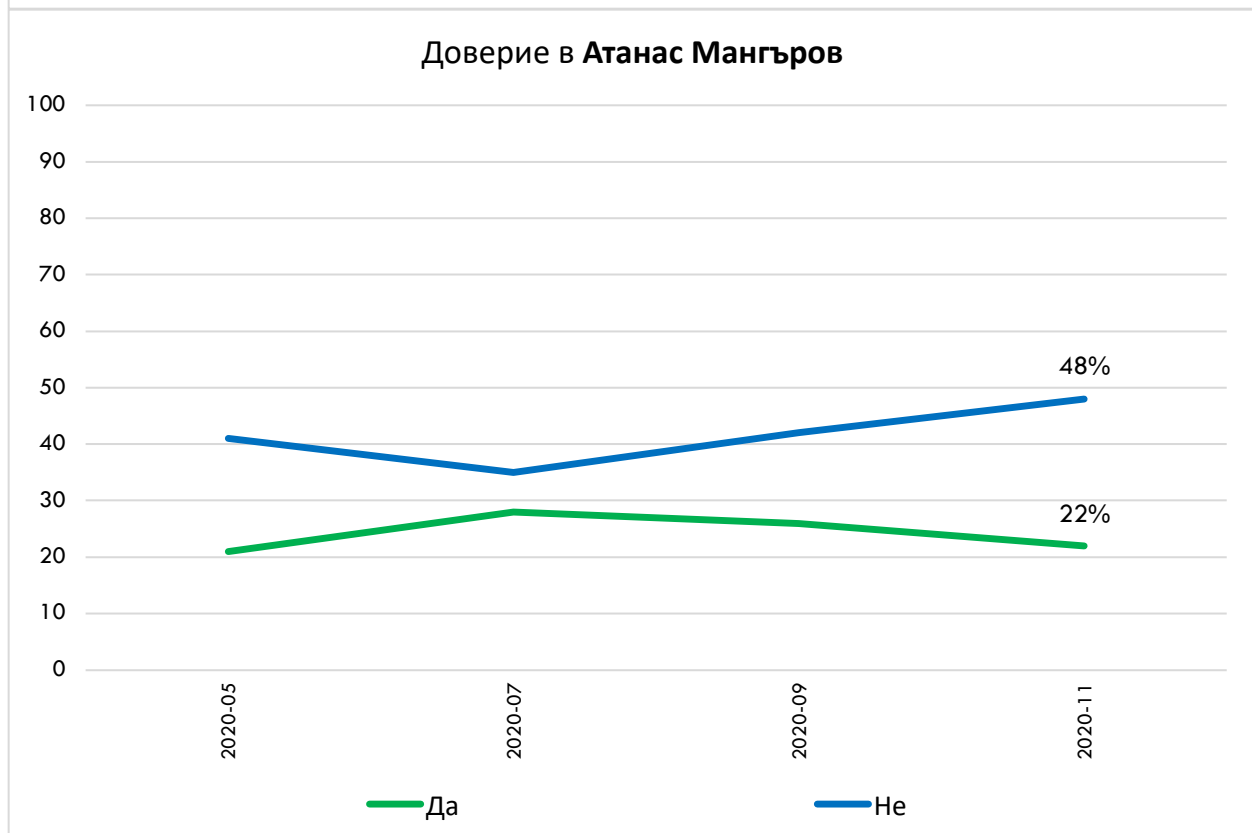
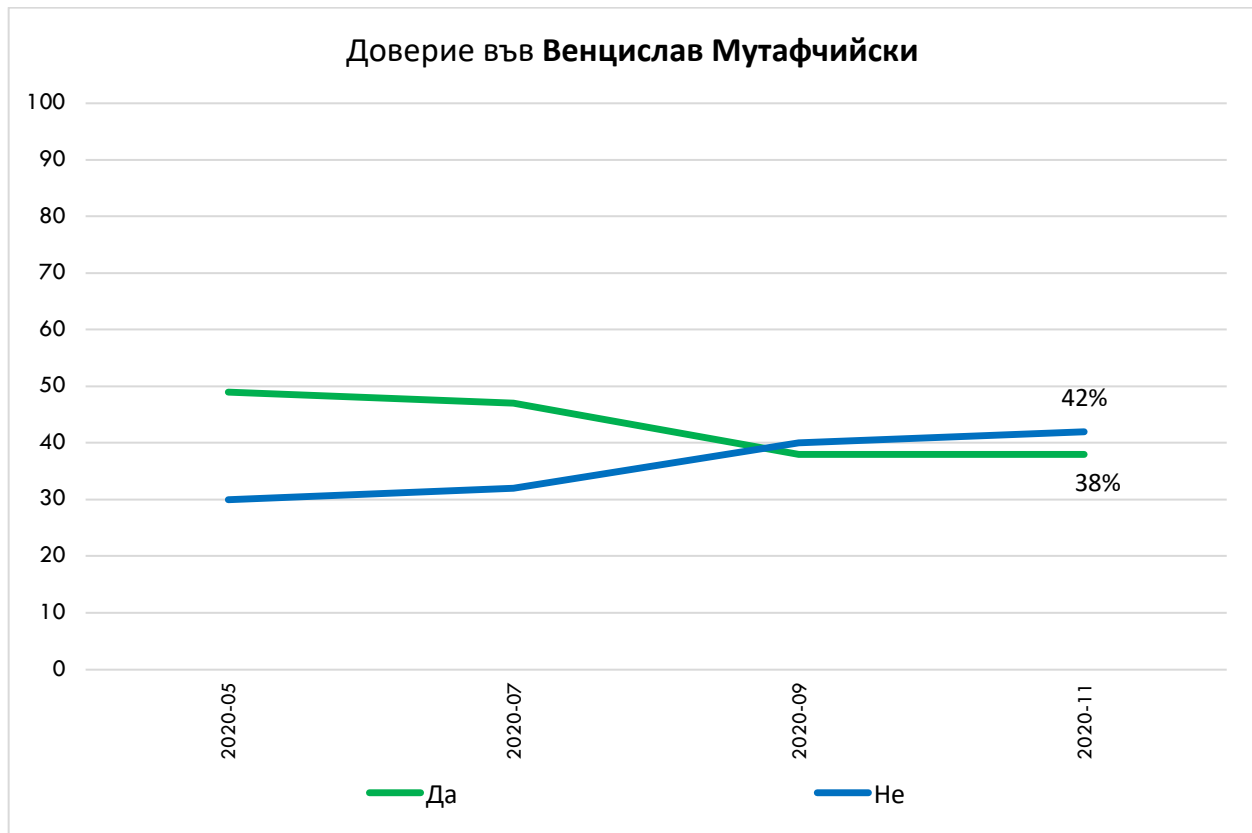
Всичко това се отрази ясно на общественото самочувствие. Например, осезаемо спадна усещането, че България се справя по-добре на фона на други страни. Това бе една от най-сериозните загуби на статус в хода на кризата. Реалната опасност от вируса, потенциалните материални щети и пр. следва да се мислят несъмнено като основен компонент на проблемите. Но от съществена важност е именно и статусът.

От решаващо значение в това отношение беше и разпространяващата се в края на ноември информация за висока смъртност – като нарастваща и дори първенстваща моментна тенденция в сравнителен порядък спрямо страните от западния свят. Дори и да беше очаквано на фона на прилагания в България, либерален метод, здравния статус и демографската характеристика на населението, както и на здравната култура и състоянието на здравната система, смъртността изигра особено символно значение. И може би се окажа и решаващ фактор за налагането на подхода на здравните власти и въвеждането на по-строгите мерки от 27 ноември (които задълбочиха някои въведени още през есента мерки), за сметка на предпочитания до този момент по-свободен подход на политическите власти.

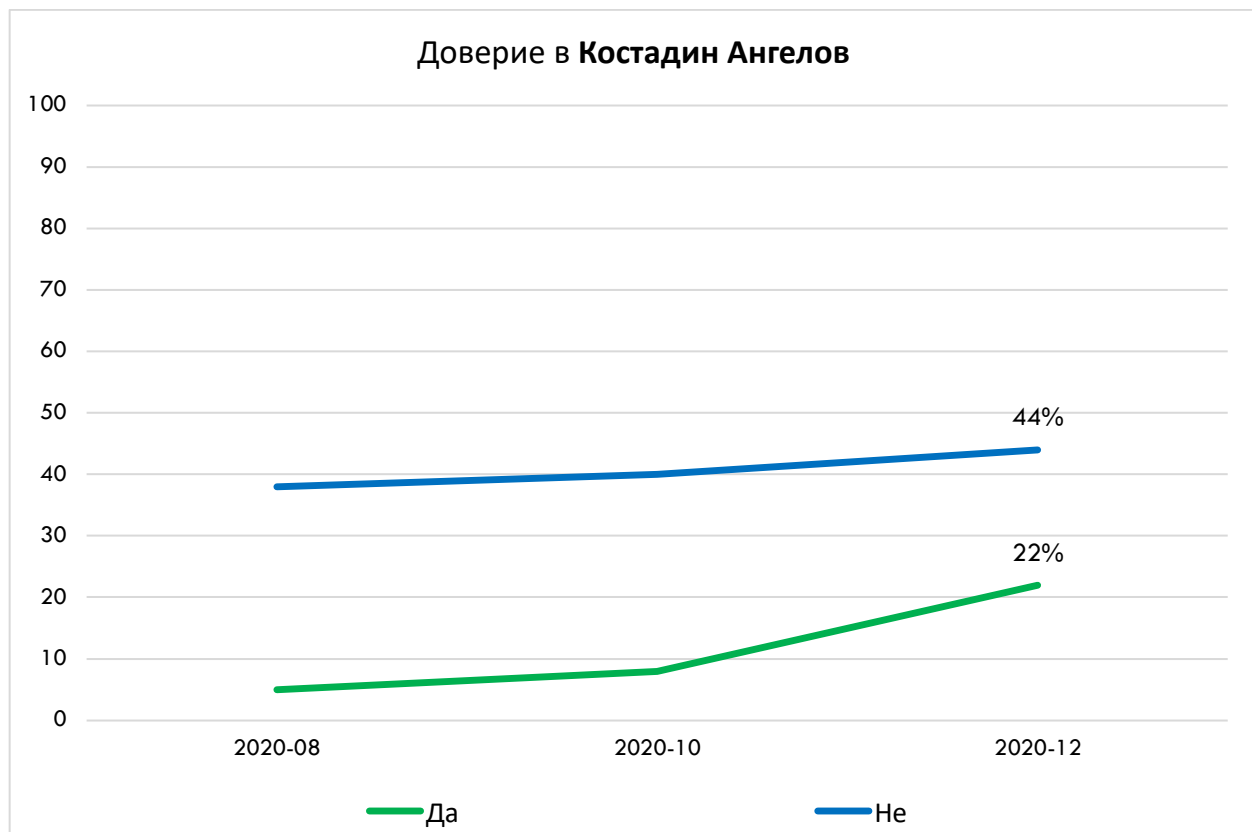
Макар и в средата на ноември още да имаше лека надежда, че България продължава да се справя добре, декласирането беше очевидно, а то е основен фактор на обществена травма и деморализация на общности. Трябва да се добави и усещането в този период за окончателна липса на ясни перспективи и за загуба на авторитети. Последното ясно личеше в тенденциите на популярност на проф. Мутафчийски и доц. Мангърров, утвърдили се като обобщени образи на двете основни философии за преодоляване на медицинската криза. Към началото на ноември доверието в двамата изглеждаше сериозно намалено.

Както беше споменато по-нагоре, обществото продължаваше да показва признаци на повече доверие по отношение на официалния дискурс, без да пренебрегва и алтернативния. Но, както се вижда от графиките по-надолу, процесите на ерозия засягаха и двата образа.

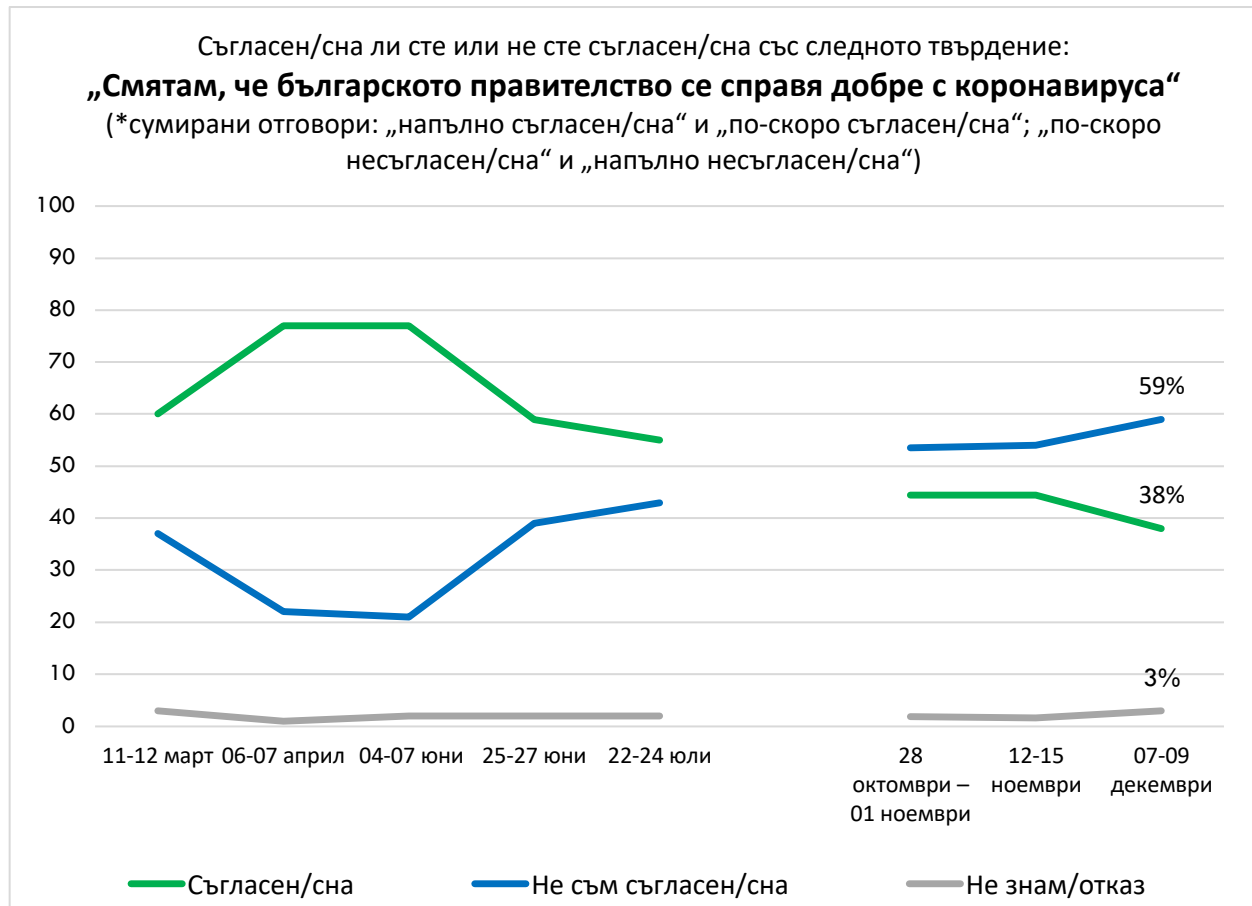

Ако в началото на първия етап на кризата доверието в лекарите като обобщена представа беше почти единодушно, сега явно настъпваше нормализация и загуба на извънредните стойности, но може би дори ставаше дума и за задълбочаване на недоверието – доколкото обществото явно проектираше тук и своето схващане за системата на здравеопазване като цяло. Загубата на авторитет на системата на здравеопазване все пак донякъде можеше да бъде компенсирана от растящото в края на годината доверие в новия здравен министър. Разбира се, неговата разпознаваемост още не беше съвсем висока.

Тук е нужно да се уточни, че в методиката на отчитане на доверието, която изправя респондента пред положителна и отрицателна опция, без вариант за „средни“, „неутрални“ и други подобни варианти, отбелязаните и за тримата разглеждани тук актьори данни са всъщност по-скоро добри на фона на обичайното доверие в публичните фигури у нас. А здравният министър очевидно имаше потенциала – особено и заради обществената уплаха – да се превърне в ясен нов авторитет във втория етап от кризата. Разбира се, видима е разликата със стартовите позиции на Мутафчийски през пролетта. А и ситуацията в началото на първия етап бе свързана с по-голяма уплаха, както и с допълнителните атрибути на публичния имидж на Мутафчийски – отдалеченост на образа от политическата власт, военна стилистика и дори понякога дистанциран спрямо Борисов образ.

В резултат на всичко споменато, видима беше през есента загубата на всякаква положителна инерция по отношение на оценките за начина, по който официалната власт се справя с коронавируса. Все пак, следва да се отчете, че оценките за правителството по този индикатор оставаха по-добри от общополитическите оценки за правителството.

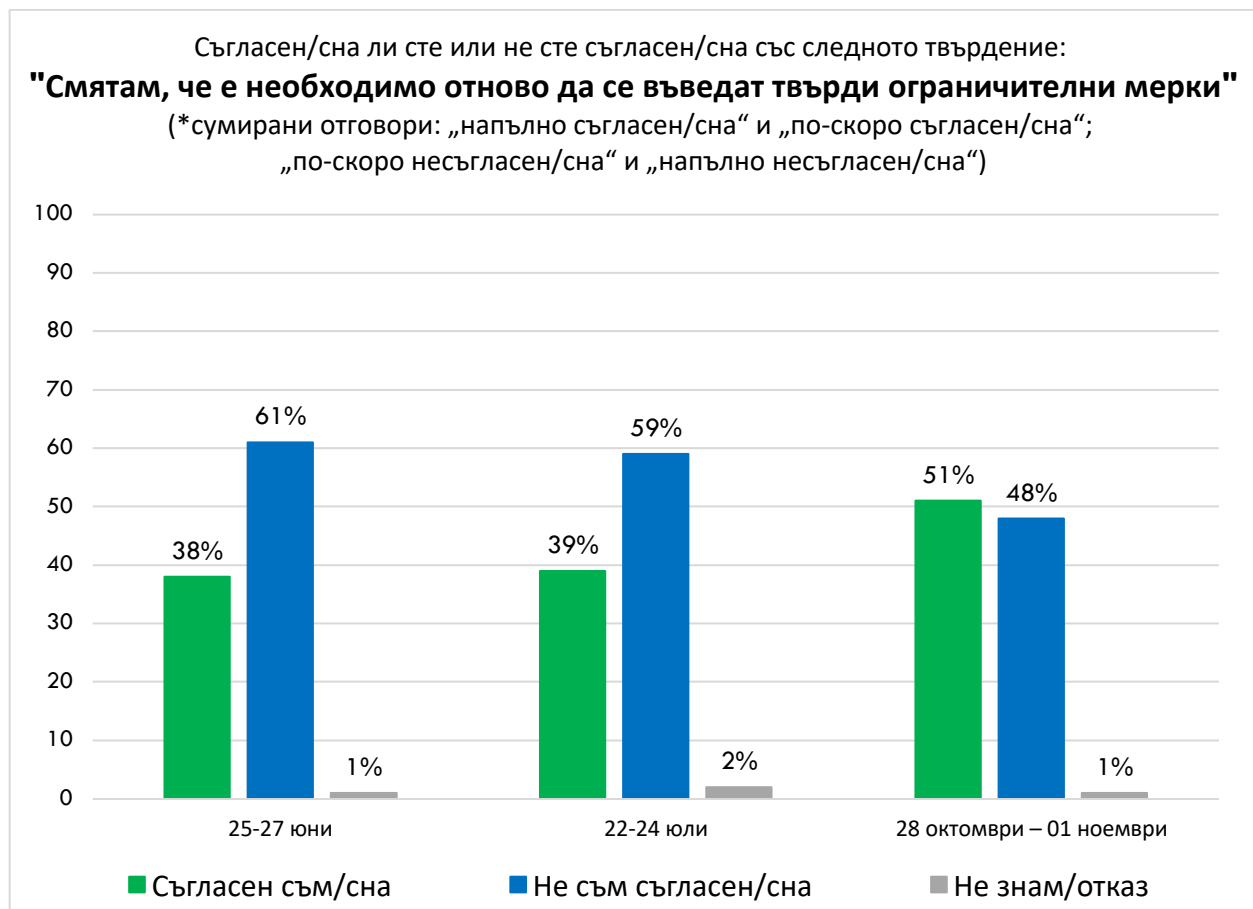
Есента, периодът преди въвеждането на новите по-твърди мерки на 27 ноември, се характеризира най-вече със следните няколко компонента на масовото съзнание.

- На първо място бе загубата на мобилизация.
- Не по-малко важен проблем бе и липсата на ясна перспектива, посока и етапни критерии за успех. Положението в Западна Европа не носеше по-обнадеждаваща визия.
- Третият основен проблем по отношение на масовото съзнание бе загубата на релевантни авторитети, които биха били в състояние да комуникират политики и нови ограничения, както и да мотивират определен тип поведение.

Новите твърди мерки

Нововъведените в началото на зимата по-строги мерки срещу коронавируса в България се приеха по-скоро с подкрепа. Основен фактор за подкрепа на мерките беше възрастта, в явна зависимост от усещането за застрашеност. Конюнктурното влияние на политическите пристрастия също оказваше влияние. Привържениците на управляващите подкрепяха мерките, привържениците на БСП и ДБ показваха далеч повече нюанси, макар по-скоро да подкрепяха, а привържениците на „Има такъв народ“ на Слави Трифонов бяха по-скоро против.

Очевидно, както доказва и графиката, в първите дни около въвеждането си мерките са били в състояние да донесат известно успокояване. Нещо повече, поне от гледна точка на общественото мнение (но може би не и на санитарната ситуация), мерките явно идваха навреме – както показва графиката, обществото като че ли и самостоятелно достигаше до идеята за нови по-строги мерки. Без да има особено мнозинство в подкрепа на втвърдяване, все пак се оказа, че сериозните числа при новозаразените, а и примерите от чужбина, караха и българите да „свикват с мисълта“, че ново затягане е въпрос на време. Освен всичко, роля очевидно играеха и данните за растящи нива на смъртност, които в този момент се превръщаха в основен медиен сюжет, а и имаха широка употреба сред опозиционните публики.

По-късно обаче стана ясно, че обществото може би не е съвсем убедено в ефективността на мерките, а и по-скоро подкрепя и набелязания предварително срок за облекчаване на ограниченията – 21 декември. В дискусиата „за“ или „против“ анонсираното за 21 декември облекчаване на мерките българите оставаха по-скоро „за“ (с 59%, срещу 22% „против“). Това вероятно се дължеше и на сериозното обществено объркване, което пораждаше и необходимостта от ясен хоризонт. В същото време анонсът за въвеждането на по-твърди мерки в началото на зимата беше съпътстван именно от твърдия анонс за предстоящо след 21 декември поетапно сваляне на ограниченията. Явно в тази „пакетна“ логика действаше и общественото мнение, което подкрепи мерките при тяхното въвеждане, но подкрепи и обещаното тяхно облекчаване. Тепърва щеше да се разбере как продължаването на основна част от мерките и след тази дата щеше да се възприеме от публиката.

Съществен стана и въпросът за ваксинирането. Дялове от над 40% заявяваха през декември готовност за ваксиниране, но в същото време, малко по-високи бяха дяловете на онези, които нямат такива намерения. Делът готовност за ваксиниране не беше малък, на фона на обичайните нива на ваксиниране в България. Разбира се, може да се предположи сериозен дял декларативни отговори, но все пак, обществената предразположеност не беше твърде ниска.

- **Етапът след въвеждането на новите мерки затвърди някои тенденции на загуба на обществен тонус от лятото и есента.**
- **Загуби се един особено важен фактор – усещането, че ситуацията е под контрол. Тепърва щеше да се разбере дали новите по-строги мерки щяха да дадат резултат в това отношение.**
- **Общественият поглед обаче беше вече обърнат и напред – към ваксините.**

Така в средата на декември стана окончателно ясно, че в адресирането на здравната и социалнопсихологическа криза у нас са се очертали два – противоположни по значението си – етапа. Първият беше по-скоро успешен, докато вторият се характеризираше с поражения по отношение на масовото съзнание на българите.

България на практика в немалка степен обезцени активизацията от първия етап. Освен тежко по отношение на здравеопазването, подобно положение се превърна и в мащабен социалнопсихологически проблем.

МАСОВИТЕ ВЪЗПРИЯТИЯ ЗА ИКОНОМИКАТА И ЛИЧНИТЕ ФИНАНСИ ОТ ДИСТАНЦИЯТА НА ВРЕМЕТО

Личните финанси – съпоставка спрямо индикатори от пролетта

Както беше споменато по-горе, в периода на първата карантина и непосредствено след това, през сондажните методи – заради невъзможността да се изпълняват изследвания „лице в лице“ – бе направен опит за скициране на декларативната картина на потенциалните щети по отношение на личните финанси. Някои от тези индикатори в крайна сметка бяха използвани и през есента – целта беше да се направи най-общо сравнение.

Разбира се, търсенето на директна съпоставимост между пролетта и есента не е съвсем коректно. И все пак, могат да се направят най-обща съпоставки. Например, декларираната загуба на работа, която в първия етап не надвиши 10%, към средата на ноември беше 7%. Декларираната пряка опасност от скорошна загуба на работа, която в средата на април се споделяше от 14%, за да започне да постепенно да спада, към средата на ноември беше на нива от около 4%.

По-обща калкулация сочи, че ако в края на март за 35% от хората у нас може да се каже, че на практика твърдят, че не очакват да бъдат финансово засегнати от кризата, през лятото този дял беше вече 50%, а към ноември дори може да се изчисли на над 50%.

Отново следва да се направи уточнението, че става дума за декларации на респондентите. Разбира се, следва ясно да се има предвид, че в началния етап част от отговорите може да се характеризират и с известна хиперболизация, присъща на страха. Ефектите на метода също не са за подценяване.

Дори и когато те не кореспондират буквално с обективните икономически данни обаче, декларативните данни са важен показател – доколкото издават социалнопсихологическото значение и величината на случващото се.

- **Но в крайна сметка, при все уговорките, ясни са две възможни обобщения: лятото и есента се характеризираха по-скоро с облекчаване на опасенията у нас, свързани с личното материално положение на домакинствата. Като цяло, тревожният статус или перспектива по отношение на личното материално положение не преобладаваше. Всичко това предстоеше се потвърди и от дългите трендове в общата картина, фиксирана в изследванията „лице в лице“.**
- **Своята очевидна роля за липсата на нова тревога в месеците на есента – въпреки нарастващото разпространение на заразата – очевидно изигра и персоналната ангажираност на министър-председателя за въздържане от по-строги мерки.**

Общата картина

В момента, в който вече беше възможно осъществяването на проучвания „лице в лице“, се създаде възможност за получаване на по-обща картина – доколкото е известно, че интервютата „лице в лице“ са и по-добър метод от гледна точка на търсенето на максимална представителност.

Освен това, подновяването на редовната изследователска програма на агенцията позволи да се получи структура на мненията, която да бъде поместена в по-дълъг хоризонт, респ. да се сравни с многогодишни трендове.

„Галъп интернешънъл болкан“ провери нагласите непосредствено преди разразилите се в страната политически протести през лятото. Последното е важно уточнение, доколкото политическото напрежение винаги дава отражение и върху данните за икономиката и личните финанси, респ. трудно би било да се отличат ефектите на епидемията и тези на политическата криза.

Данните показаха, че първият етап на ситуацията у нас с коронавируса е довел до рязък ръст на икономическата тревога, но след това тя спря да расте и се установи на новите си по-тревожни нива.

Политическата нестабилност обикновено влияе допълнително на масовите очаквания за стопанството, но през есента стана ясно, че и тя не е успяла да задълбочи тревогата (макар да нямаше и осезаем спад).

Ако през последните години очакванията икономическото положение да остане същото или да се влоши се движеха на нива между 30 и 40%, а очакванията за подобрене – около 15%, то след началото на коронавируса, очакванията за влошаване достигнаха над 50% в началото на юли, очакванията да няма промяна спаднаха до под една четвърт, а очакванията за подобряване – до под 10%.

По-умерена бе тревогата по отношение на личните финанси на домакинствата. Този въпрос по традиция извиква по-малко негативизъм в сравнение с очакванията за икономиката на страната въобще. Когато отговаря за икономиката въобще, респондентът вплита и мнението си за политиката, което е по традиция негативно. А когато отговаря за собственото си домакинство, запитаният обикновено е по-конкретен в отговора.

При негативни очаквания за собствените финанси, рядко достигащи в последните години 30%, през юли 2020 г. тази граница беше премината, макар и през октомври да се отчете известно уталогане на тревогата до нива отново под 30%.

Положителните очаквания пък слязоха около и една десета – където отдавна не бяха стигали. Неутралните очаквания се колебаеха през лятото и есента около 40%. Имаше и дял колебание в отговорите.

Като цяло, очакванията за финансите на домакинствата, през есента всъщност не бяха толкова тревожни. Това вероятно се дължеше и на не толкова резкия ръст на безработица – ако се съди по декларативните данни от ежемесечните изследвания на „Галъп интернешънъл болкан“, то безработицата през есента беше на по-високи нива, но все пак по-ниски на фона на близки предходни години.

Разбира се, освен партийните предпочитания, дълбинният фактор, който повлиява движението на тази тип нагласи, е жизненият стандарт. Колкото по-висок е той, толкова по-малко осезаеми са ефектите.

В обобщение: отпечатъкът на първата вълна на коронавируса, междинния етап през лятото и първоначалните седмици на втората вълна показва видимо по-тревожни за материалния статус масови възприятия. В същото време, видно е, че нивата на тревога не бяха по-високи в сравнение с дълги други периоди. Нещо повече, забелязващото се в последните години затвърждаване на по-позитивни в сравнение с предишни моменти очаквания за икономиката и личните финанси, явно бяха дали нелоша база, която очевидно не позволяваше достигане на извънредни стойности на тревогата.

Тази калкулация означава, че налагането на новите строги ограничителни мерки, последвало ръста на случаи и висока смъртност през ноември, беше дошло в момента на относително по-спокойно отношение към личната финансова перспектива.

Теренът на последната за годината вълна на изследване „лице в лице“ съвпадна със самото въвеждане на новите ограничителни мерки в началото на зимата. Както ясно личи в графиките, дните на най-сериозно брожение носеха нова тревога и по отношение на икономиката и личните финанси. Към началото на декември вече близо 70% очакваха влошаване на икономическото положение в страната и това беше най-високата точка по този показател за последните години въобще и една от най-високите в изследователската практика на агенцията.

Със съответния спад реагираха и надеждите положението да остане без промяна или да се подобри. Последните потеглиха към нулеви стойности.

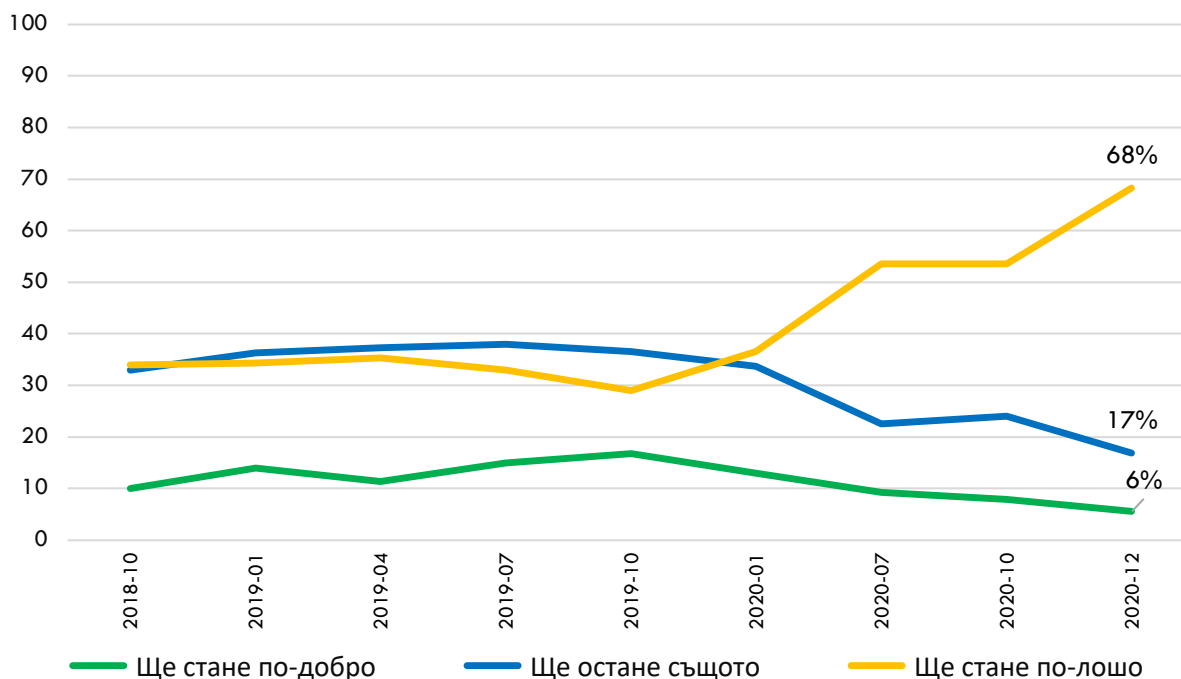
Личните материални очаквания достигнаха плътно под 50% дялове на деклариращи негативна перспектива, а неутралните спаднаха с десет пункта – до нива от около 30%. Позитивните очаквания се минимизираха.

На този етап декларативната безработица, отчитана като процент от пълнолетното население в редовната изследователска програма „лице в лице“ та „Галъп интернешънъл болкан“, още не показваше промяна, спрямо предходния период.

- **И по двата показателя, лични и общи очаквания за материалното положение, ясно личеше, че вече се затвърждава и трайна структурна промяна в мненията. Неутралните очаквания останаха категорично на второ място, след негативните.**
- **Нужно е разбира се да се напомни уговорката, че теренът на последната вълна на изследване попадна тъкмо в момента на най-сериозна тревога. И все пак важно е този момент да се фиксира – като един от най-негативните в най-новата българска история.**

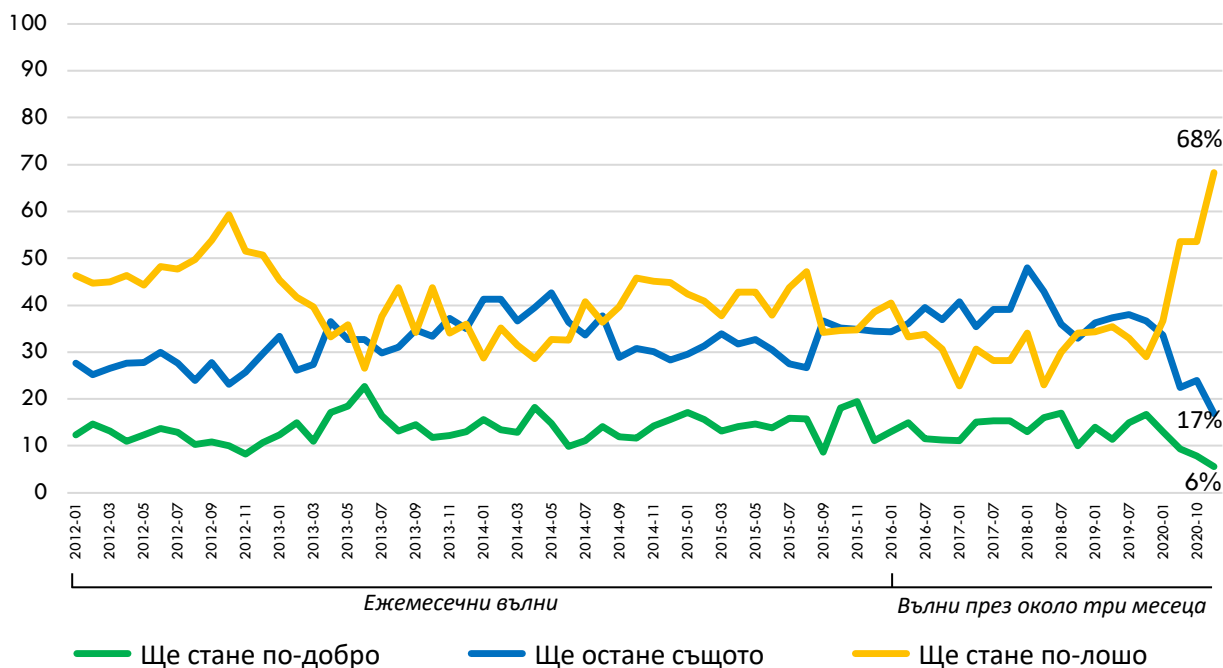
Според Вас как ще се промени общото икономическо положение в страната през следващите 12 месеца?

Данни от последните две години

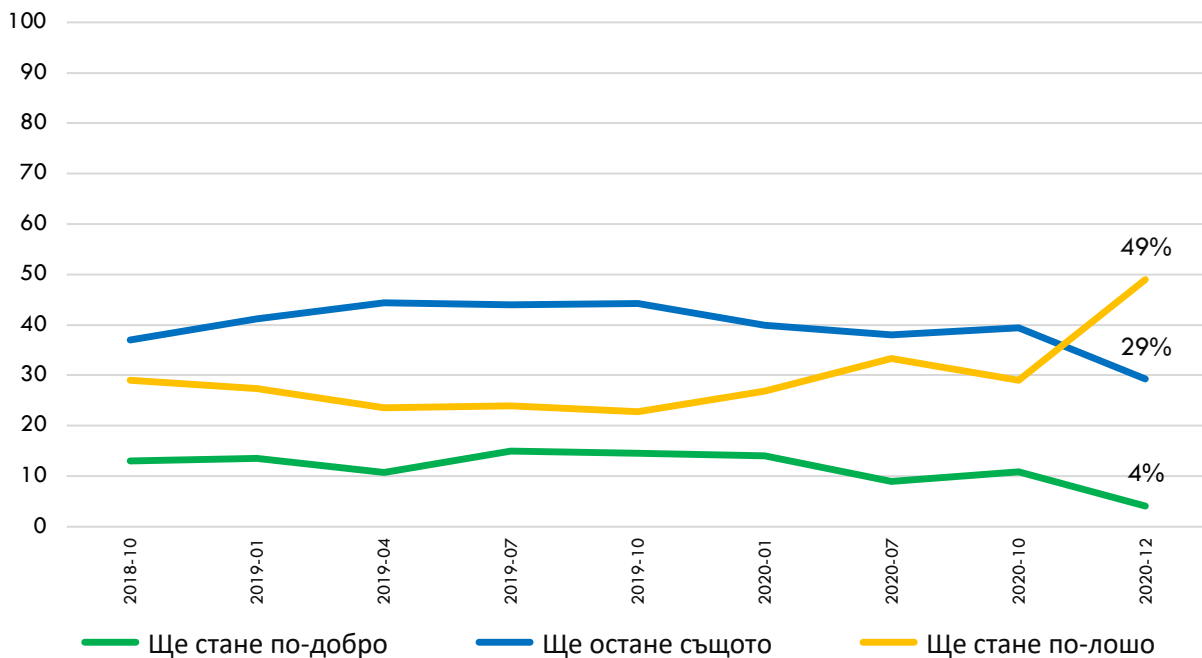
Според Вас как ще се промени общото икономическо положение в страната през следващите 12 месеца?

Данни от последните осем години

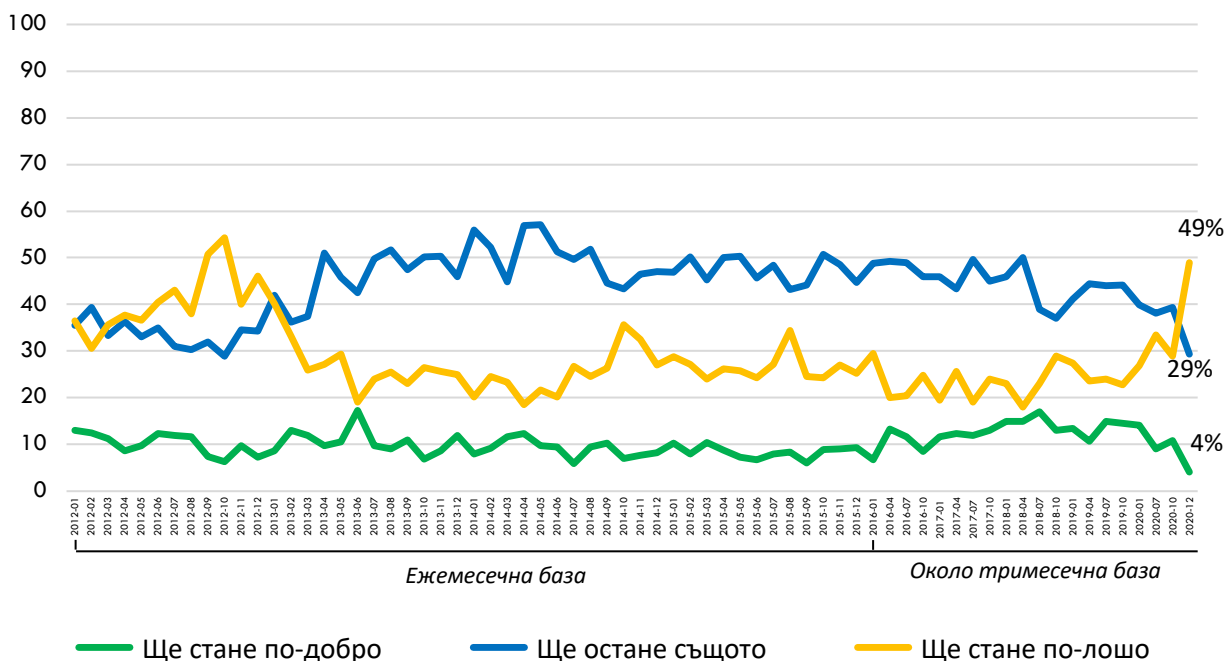
Какво очаквате да бъде материалното положение на Вашето семейство през следващите 12 месеца?

Данни от последните две години

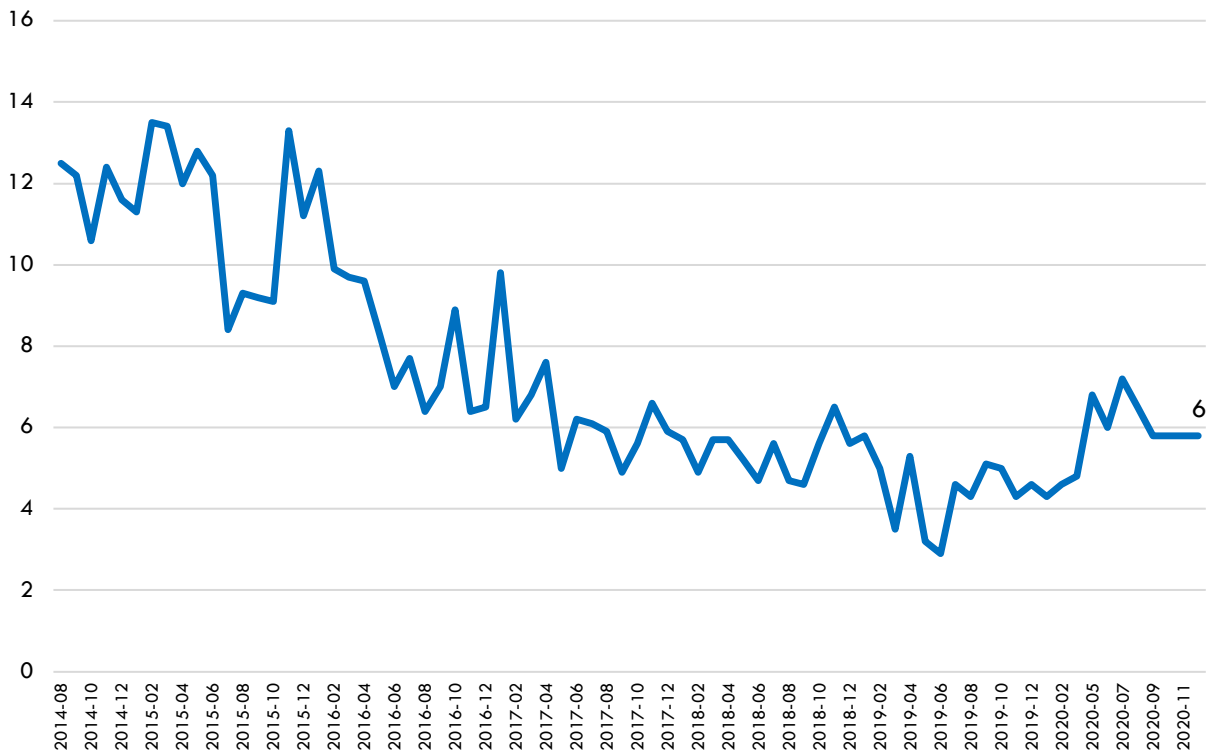

Какво очаквате да бъде материалното положение на Вашето семейство през следващите 12 месеца?

Данни от последните осем години

Декларирана безработица (в % от пълнолетното население)

По този начин България заличава на ниво обществени възприятия натрупана известна положителна инерция от последните години на икономическа стабилизация. Тепърва щеше да се разбере каква е реалната щета според обективните данни, но в масовото преживяване на икономиката тя бе сериозна.

Необходимо е обаче ясно да се направи разграничението между масовите декларации и фактическата обстановка по отношение на населението. Може да се допусне, че при направените от правителството социални разходи, при фактическото стесняване на ежедневни потенциални разходи заради работа от къщи и пр., реалните непосредствени жизненни перспективи, извън заплахата от зараза, за една немалка част от населението, парадоксално, може да се окажат по-скоро позитивни. Освен това, следва да се напомни неложната стартова позиция по отношение на масовите възприятия за стопанството и личните финанси. Когато се калкулира и сравнително „мекият“ подход на мерките в България, всичко това води до очаквания за по-скоро умерено висока тревога в предстоящите месеци, т.е. декларираната вероятно ще остане висока, но с важен нюанс.

Може би и затова очакванията на домакинствата не преминаваха в своя негативен ход, например, нивата на негативизъм от края на 2012 г. – един от най-отрицателните в това отношение скорешни периоди, който можеше да се вземе и за

своеобразна референтна стойност. Тази стойност, към края на 2020 г., беше преминала по-отношение на общите очаквания, но личните оставаха не толкова тревожни.

В същото време обаче острата политизация, присъща на започващата в България предизборна обстановка, можеше да катализира допълнителни негативни настроения.

НЯКОИ ХИПОТЕЗИ, ПОТЕНЦИАЛНИ ПРЕПОРЪКИ И ДИСКУСИЯ

- Обоснована е хипотезата за непосредствено предстоящ дефицит на авторитет – доколкото популярността на политическата власт е уязвена, а експертните власти вече не разполагат с доверието, характерно за пролетта.
- Затова и очевидна е необходимостта от сериозни медийни авторитети – главно заради загубата на положителната инерция в доверието към някои ключови публични актьори от първите месеци на кризата.
- Необходимо е промислено, структурирано, емпатично общуване на политическата власт с общността. Дали ще се направят изявления, дали ще се активизира дейността на пресцентрове, важно е да има ясно послание, а не импровизирано общуване.
- Наблюдава се видимо разминаване между политическата власт и овластените експерти – с оглед на овладяването на кризата, нужно е единно звучене.
- Често се отчита боязън пред по-рестриктивни мерки и това създава съмнение в известна политизация или прекалено съобразяване с общественото мнение. Този подход следва да се преосмисли.
- Налага се внасяне на повече предвидимост в изказванията. Стратегията на обявяване на срок, който, по късно да бъде продължаван, вероятно вече не е за предпочитане. По-добро комуникационно средство би било ясното целеполагане. Основна хипотеза на този анализ е травмата, произтичаща от липса на ясни перспективи.
- В изказванията на овластени представители е нужно поощряване на усилията на българското общество, вместо допълнително създаване на паника.
- Следва да бъде адресирано очевидното икономическо безпокойство, което получава прекомерни параметри. Това, разбира се, ще е трудно – доколкото безпокойството за икономиката и личните финанси се оказва и последица от въвеждането на строги мерки, а не само от обективни икономически обстоятелства. И ако съществените усилия в тази област следва да са насочени главно директно към бизнеса, то усилия следва да се разпределят и към широката общественост – защото, наред с обективните показатели за икономически проблеми, субективните възприятия, в масовизиран вариант, могат да се окажат допълнителен фактор на обществена нестабилност и загуба на институционален авторитет.
- Много по-активна следва да е комуникацията по теми от социално-психологически характер – психологическите проблеми, които се отчитат, включително със социологически сондажи, не са маловажен проблем. Те могат

да водят и до проблеми на ниво масово съзнание, но и до влошаване на цялостния здравен фон. Обезпокоителна е загубата на общностно самочувствие, лични перспективи, дори и това да не е свързано с конкретни проблеми с коронавируса.

- Доколкото е възможно, следва да се намали разноречието, а и самата интензивност на говорене по медицински теми в медиите. То създава излишен „шум“ и паника.
- Нужна е не само активна комуникация на тема „ваксиниране“, но и много ясен, стриктен график и възможности – освен в политически, този въпрос има потенциала да премине и в технически проблем, заради липсата на време.
- При първа създада се възможност следва да се помисли за реално реформаторско усилие в сферата на здравеопазването.
- Релевантна е хипотезата за наличие и задълбочаване на своеобразен демократичен дефицит – възможно е да се окаже, че загубата на известни права засега не води до афинитет към повече свобода и демокрация, а по-скоро до примирено общество, което съсредоточава погледа си върху непосредствените проблеми на съществуването си, свързани със здраве и прехрана. Загубата на граждански рефлекс е възможна дълготрайна последица от свиването на гражданското пространство.
- Валидно е допускането за потенциално делегитимиране на изборите в условията на потенциално хаотичната им подготовка.
- Създава се опасност от загуба на политическа субектност, респ. загуба на отговорност. Преодоляването на различните експертни парадигми не бива да пречи на цялостната политическа визия.
- Възможно е да се допусне, че новите мерки донякъде ще внесат успокоение. Възможно е също да се допусне, че евентуално облекчаване на мерките през януари ще предизвика сериозна обществена дискусия и потенциално безпокойство.
- Допустима е хипотезата, че обобщен образ на случилото се, успехите и неуспехите на България и т.н. едва ли ще е налице преди 2022 г. Следва да се очаква силна политизация на въпроса.
- Съпътстващите проблеми – част от изследователската програма на агенцията се насочи и към опит за установяване на потенциалната загуба на достъп до здравеопазване. Това се оказва въпрос, който задължително следва да се адресира. Основна хипотеза е, че това е проблем, съизмерим по значимост със самата коронавирусна инфекция.